Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Дрогобич
2018

УДК 159.91(038)
Г 17

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 4 від 22. 03. 2018 року)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Філь В. М., кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри анатомії, фізіології та валеології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Мащак С. О., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Психофізіологія: словник основних понять / упорядник Ігор Галян. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. – 68 с.

Г 17

Словник основних понять відповідає робочій програмі навчальної дисципліни “Психофізіологія” підготовки фахівців першого бакалаврського рівня вищої освіти спеціальності “Психологія”.

Представлені у словнику основні категорії та поняття розкривають сутність психофізіологічних механізмів формування психічного образу та регулювання поведінки людини Робота зі словником сприятиме забезпеченню системного підходу до організації самостійної роботи студентів при опрацюванні тем з навчальної дисципліни “Психофізілогія” та розуміння сутності психологічного знання у царині теоретичної, прикладної та практичної психології.

Під час укладання словника використано публікації В.Ю. Гарбузової, А.О. Жиденко, О.М. Кокуна, Г.В. Янчик.

Рекомендується для викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

Вступ

Головне завдання навчальної дисципліни “Психофізілогія” – оволодіння знаннями та розуміння сутності тих закономірностей, які забезпечують функціонування психіки людини. Спочатку термін “психофізілогія” використовувався для пояснення широкого кола психічних феноменів, які вивчалися за допомогою точних об’єктивних фізіологічних методів (І. Мюллер, Е.Г. Вебер, Г.Т. Фехнер та ін.) з метою встановлення кореляцій між окремими психологічними і фізіологічними параметрами. Потім коло проблем, що вивчаються цією дисципліною, значно розширилося.

Тепер психофізіологія – це галузь міждисциплінарних досліджень на стику психології, нейрофізіології і фізіології вищої нервової діяльності, які спрямовані на вивчення психіки разом з її нейрофізіологічним субстратом. Головним завданням психофізіології є пояснення психічних явищ з опертям на властиві їм нейрофізіологічні механізми.

Успіхи сучасної психофізіології пов’язані з розширенням арсеналу методик дослідження. Разом з традиційними методами (реєстрація моторних, вегетативних реакцій, аналіз наслідків ураження і стимуляції мозку тощо) в дослідницькій практиці застосовуються методи ЕЕГ, метод імплантації електродів, метод викликаних потенціалів, комп’ютерна томографія тощо.

Словник основних понять з методології наукового дослідження побудовано за алфавітним принципом. У ньому міститься інформація про зміст, етимологію та підходи до тлумачення тих категорій психофізіології, які визначають її сутнісні ознаки. Ознайомлення із запропонованими поняттями методології наукового дослідження сприятиме оволодінню студентами теоретичними знаннями у сфері психофізіології, що зумовлюватиме їхнє застосування для розуміння і пояснення психофізіологічних механізмів реалізації різних психічних станів.

Галян І.М., доктор. психол. наук,
професор кафедри практичної психології

А

Абстрагування – мисленнєва операція, яка виділяє певні ознаки об'єктів і на основі цього відокремлює їх від інших об'єктів.

Автоматизм – здатність органів, тканин чи окремих клітин до ритмічної діяльності без очевидного (явного) зв'язку із зовнішнім подразником.

Автономна (*вегетативна****) нервова система (АНС,*** *ВНС****)*** – це комплекс центральних і периферичних структур, які підтримують рівень гомеостазу, необхідній для адекватної реакції організму на впливи зовнішнього та внутрішнього середовища. ВНС регулює ріст організму, його розмноження, обмін речовин, функції внутрішніх органів.

Агнозія – порушення впізнавання предметів і явищ при збереженні свідомості та функції органів чуття.

Агнозія зорова – порушення впізнавання предметів чи їхніх окремих властивостей (форми, кольору) при збереженні зорового сприйняття, спричинене ураженням потиличних часток мозку.

Агнозія слухова – порушення здатності розрізняти звуки мови (фонеми) та розпізнавати предмети за характерними для них звуками, спричинене ураженням скроневих часток мозку.

Агнозія тактильна – порушення здатності визначати на дотик характер поверхні предметів, спричинене ураженням верхньої тім'яної частки головного мозку.

Аграфія – порушення здатності правильно писати при збереженні рухових функцій руки.

Адаптаційні можливості людини – стійкі резистентні характеристики індивідуально-типологічного та особистісного рівня людської індивідуальності, які забезпечують спроможність успішно адаптуватись до різноманітних вимог життєдіяльності і виявляються як у фізіологічному плані (від біохімічного рівня до рівня безумовно- та умовно-рефлекторної регуляції діяльності), так і (найголовніше) у психологічному сенсі, спрямовуючи поведінку особистості.

Адаптація – поступове зниження порогу чутливості в разі тривалої дії подразника (психол.).

Адаптація – здатність організму видозмінюватися так, що збільшуються його "шанси" на виживання і розмноження в наявних умовах середовища (біолог.).

Адаптація аналізаторів – здатність організму, яка проявляється зменшенням інтенсивності відчуття при тривалій дії подразника.

Адаптація людини – процес пристосування людини до зміни умов життєдіяльності.

Адаптація людини – пристосування і до виробничих, до соціальних умов; забезпечує постійність гомеостазу, працездатність, максимальну тривалість життя та репродукцію.

Адаптація сенсорної системи – зміна чутливості сенсорної системи під впливом подразника.

Адаптація больова – адаптація рецепторів та центральних утворень до впливу неприємних організму факторів, що спричиняє зменшення або втрату больового відчуття.

Адаптація зорова – пристосування ока до різного ступеня яскравості світла або кольору.

Адаптація нервових центрів – зниження збудливості нервових центрів при тривалій дії подразника.

Адаптація рецепторів – адаптація рецепторів до сили подразника шляхом зниження їхньої збудливості.

Адаптація світлова – зорова адаптація до підвищення яскравості світла, що проявляється зниженням світлової чутливості ока.

Адаптація тактильна – адаптація тактильних рецепторів до дії подразника, що проявляється зниженням їхньої чутливості.

Адаптація темнова – зорова адаптація до темряви, яка проявляється підвищенням світлової чутливості ока.

Адаптивність – природжена та набута здатність до адаптації, пристосування до всієї багатоманітності життя при будь- яких умовах.

Аденогіпофіз – залоза внутрішньої секреції, яка виробляє гормони: тиреотропін, адренокортикотропін, соматотропін, фолікуло-стимулюючий і лютеїнізуючий.

Адреналін – гормон мозкової речовини надниркових залоз, який впливає на центральну та периферичну нервову систему, імітує вплив симпатичної нервової системи, утворюючи адренергічну систему.

Адренергічний – чутливий до адреналіну, норадреналіну.

Адренорецептор – структура клітини, яка взаємодіє з адренергічним медіатором і перетворює енергію взаємодії на нервовий імпульс.

Акомодація – процес пристосування збудливої тканини до зміни сили подразнення.

Акомодація нерва – збільшення порога збудливості при дії на нерв повільно підвищувальної сили подразнення.

Акомодація ока – пристосування ока людини до чіткого сприйняття предметів, що розміщені від нього на різній відстані.

Акромегалія – стан організму, при якому має місце збільшення кистей рук, стоп, губ, язика, внутрішніх органів, порушення обміну речовин, пов'язаний з надмірною секрецією соматотропіну після завершення росту організму.

Акселерація – пришвидшення росту та розвитку дітей і підлітків (збільшення маси тіла, розмірів внутрішніх органів, пришвидшення статевого дозрівання тощо).

Аксон – найдовший відросток нервової клітини (нейрона), функцією якого є проведення в природних умовах збудження від тіла нейрона до інших нейронів чи до периферичних органів.

Активація, активність – стан, що характеризує рівень збудженості та реактивності.

Акцептор результату дії – частина функціональної системи, в якій відбуваються порівняння реального результату дії з передбаченим.

Альфа-активність – коливання біопотенціалів головного мозку людини у вигляді окремих (чи групових) альфа-хвиль завдовжки 80 – 125 мс, які на відміну від альфа-ритму реєструються в різних частинах кори.

Альфа-мотонейрон – мотонейрон спинного мозку, що іннервує посмуговані м'язи.

Альфа-ритм – основний ритм електроенцефалограми, що є послідовністю альфа-хвиль, котрі повторюються з частотою 8 – 12 Гц. Характерною особливістю є приріст амплітуди хвиль на початку спалаху і зниження до кінця спалаху. Спостерігається у стані спокою, монотонної роботи, медитації.

Амбівалентність почуттів – внутрішньосуперечливий емоційний стан, пов'язаний із двоїстим ставленням до людини, предмета або явища.

Амбідекстрія – здатність однаково добре володіти правою та лівою рукою.

Амнезія – порушення пам'яті; втрата здібності зберігати та відновлювати раніше набуті знання.

Амнезія – ослаблення або цілковита втрата пам'яті, яка виникає при локальних ураженням кори головного мозку.

Анабіоз – стан деяких організмів, що характеризується оборотним, майже повним припиненням життєдіяльності.

Анаболізм – сукупність реакцій обміну речовин, що відповідають асиміляції, супроводжуються затратою енергії.

Аналгія – відсутність больових відчуттів.

Аналіз – мисленнєва операція, суть якої – у поділі цілого на частини, у вирізненні окремих його ознак.

Аналізатор – функціональна одиниця, відповідальна за прийом та аналіз сенсорної інформації будь-якої однієї модальності. В аналізаторі виділяють три відділи: 1) сприймаючий орган (рецептор), призначений для перетворення енергії подразнення в процес нервового збудження; 2) провідник, що складається з аферентних нервів і провідних шляхів, по якому імпульси передаються до відділів центральної нервової системи, які ієрархічно вищі; 3) центральний відділ, що складається з релейних підкіркових ядер і проекційних відділів кори великих півкуль.

Аналізатор – сукупність нейронів периферичної та ЦНС, які беруть участь у сприйманні, проведенні та аналізі інформації про явища, що виникають як у зовнішньому середовищі, так і всередині

організму. Складається з трьох відділів: периферичного, або рецепторного, провідникового з підкірковими центрами і центрального, або кіркового. Термін ввів І.П. Павлов.

Аналогія – уподібнення, створення уявного образу на реальній основі.

Андроген – речовина, яка має активність чоловічого статевого гормону – тестостерону; природний андроген секретується яєчками та корою надниркових залоз.

Андростерон – чоловічий статевий гормон, що виробляється яєчками, за хімічною структурою належить до 17-кетостероїдів.

Анестезія – втрата чутливості загальна (наркоз) або місцева; буває повною – для всіх видів чутливості або частковою – для кількох із них.

Анорексія – відсутність апетиту та об'єктивної потреби у харчуванні.

Апатія, апатичність – байдужність до себе, до навколишніх подій.

Апраксія – порушення складних форм довільної (насамперед цілеспрямованої) діяльності при збереженні сили, точності та координації рухів.

Арефлексія – відсутність рефлексів, зумовлена порушенням цілісності рефлекторної дуги або гальмівним впливом вищих відділів ЦНС.

Ансамбль – група нейронів, яка має спільний вхід і конвергує на одному або кількох нейронах вищого рівня.

Архітектоніка кори великого мозку – вчення про загальну будову кори півкуль великого мозку.

Асинергія – порушення синергічної здатності м'язів виконувати спільні рухи, спостерігається при пошкодженні мозочка.

Астазія – розлад рухової активності, що виявляється у втраті здатності виконувати дрібні рухи, зумовлений ураженням мозочка.

Астенічність – стан підвищеної стомлюваності, з частою зміною настрою, дратівливістю, розладами сну.

Астереогноз – порушення здатності людини сприймати знайомі предмети на дотик із заплющеними очима, спричинене

ушкодженням вторинних коркових ділянок тім'яної частини мозку.

Астенія – повна або часткова втрата здатності організму до довгого фізичного чи розумового напруження, швидкі зміни настрою, порушення сну тощо.

Атаксія – порушення рухів, що проявляються в розладі їхньої координації.

Атонія – відсутність тонусу збудливих тканин, органів чи нервових центрів.

Атрофія – зменшення маси чи об'єму органа або тканини, що супроводжується ослабленням чи припиненням їхніх функцій.

Аутизм – "занурення" у світ власних переживань, з послабленням або втратою контакту з дійсністю, втратою інтересу до реальності, відсутністю прагнення до спілкування з оточенням, бідністю емоційних виявів.

Афазія – порушення мови, при якому частково чи повністю втрачається здатність розуміти чужу мову або користуватися словами та фразами для висловлювання своїх думок при збереженні функцій мовного апарату і слуху.

Афект – сильний і відносно короткотривалий емоційний стан. Приступ сильного збудження, який супроводжується соматовегетативними виявами; короткочасна сильна позитивна чи негативна емоція, що виникає у відповідь на вплив внутрішніх або зовнішніх факторів.

Аферентація пускова – поштовх чи стимул, який зумовлює виникнення будь-якої діяльності. Термін ввів П. К. Анохін.

Аферентація зворотна – аферентація, яка інформує організм про результати виконаної дії, що дає можливість організму оцінювати міру та повноту цієї дії.

Аферентація обставинна – вплив на організм усієї сукупності зовнішніх факторів, що відображають конкретну атмосферу, на фоні якої розвивається пристосувальна діяльність. Термін ввів П. К. Анохін.

Аферентація – надходження нервових імпульсів від рецепторів до ЦНС.

Ацетилхолін – медіатор, що виділяється холінергічними

преганглiонарними парасимпатичними та симпатичними нервовими волокнами, постганглiонарними волокнами усіх парасимпатичних та окремих симпатичних нервів, деякими нейронами ЦНС.

Ацетилхолінестераза – фермент, який забезпечує гідроліз ацетилхоліну з утворенням холіну та оцтової кислоти.

Б

Бадьорість – психічний стан організму, який характеризується активною взаємодією людини із зовнішнім світом.

Бар'єр – перешкода для проникнення різних речовин, що містяться в крові, до внутрішнього середовища органа.

Бар'єр гематоенцефалічний – фізіологічний механізм, який вибірково регулює обмін речовин між кров'ю та ЦНС, виконує захисну функцію щодо ЦН.

Барорецептор – інтерорецептор, що сприймає зміну тиску в порожнистих органах та судинах.

Безсвідоме – низка психічних процесів, актів і станів, зумовлених явищами дійсності, у перебігу яких людина не дає собі звіту.

Безсоння – розлад сну, що проявляється порушенням засипання, переривчастим, поверховим сном або передчасним пробудженням.

Безумовний рефлекс – відносно постійна, видоспецифічна, стереотипна, генетично закріплена реакція організму на внутрішні чи зовнішні подразнення, здійснювана за допомогою центральної нервової системи.

Безумовний рефлекс – це вроджена видова реакція організму, яка здійснюється через нервову систему у відповідь на дію адекватного подразника.

Бета-ритм – ритмічні зміни потенціалів біострумів, що проявляються з частотою 13 – 35 Гц. Бета-ритм пов'язаний з функціонуванням сенсорної системи. Бета-ритм людини є електроенцефалографічним індикатором найвищого рівня бадьорості.

Білок – біополімер, який є основою життєдіяльності організму; з ним пов'язані процеси обміну речовин та перетворення енергії.

Біль – психофізіологічний стан людини, що виникає внаслідок дії надмірних чи руйнівних подразників, що зумовлюють органічні чи функціональні порушення в організмі. Стан, що виникає в результаті надпотужних або руйнівних впливів на організм у разі загрози його існування або цілісності.

Біль відображений – біль, який виникає у тканинах, що не зазнали морфологічних змін, тобто віддалених від джерела болю.

Біль гострий – біль, який виникає раптово і швидко зростає до максимальної інтенсивності.

Біль іррадіюючий – біль, який передається у віддалену від місця порушення ділянку.

Біль симптоматичний – біль, що виникає при різних патологічних процесах в органах та тканинах у зв'язку з подразненням розміщених у них чутливих нервових закінчень.

Біль таламічний – пекучий біль, який поширюється на половину тіла, виникає при пошкодженні таламуса на протилежному боці.

Біль фантомний – біль, локалізований у хворих в зоні видаленої частини тіла.

Біоелектричне явище – процес розподілу і транспорту електричних зарядів у живому організмі, зумовлений наявністю в живих клітинах і тканинах великої кількості фіксованих та рухомих електричних зарядів.

Біоенергетика – сукупність процесів перетворення в живому організмі, зокрема отримання енергії із зовнішнього середовища, її акумуляція, перетворення та використання для життєдіяльності організму.

Біологічна пам'ять – фундаментальна властивість живої матерії набувати, зберігати й відтворювати інформацію.

Біологічний зворотний зв'язок – процедури, що дають змогу з мінімальною часовою затримкою інформувати людину про стан її тілесних функцій, через що виникає можливість їхньої свідомої регуляції.

Біологічні потреби – потреби, що виникають під впливом певного відхилення констант внутрішнього середовища організму і спрямовані на збереження цілісності індивіда і виду.

Біологічно активні точки – невеличкі ділянки шкіри і підшкірної основи, в яких наявний комплекс взаємозалежних мікроструктур (судини, нерви, клітини сполучної тканини), завдяки якому створюється біологічно активна зона, що здійснює вплив на нервові термінали і зв'язок між ділянкою шкіри і внутрішнім органом.

Біологічно активна точка – точка на поверхні тіла, що є проекцією нервових елементів, закладених у тканинах та внутрішніх органах, використовується при рефлексотерапії.

Біхевіоризм *(від англ. bechavior – поведінка)* – один із провідних напрямів в американській психології кінця XIX – початку XX ст., наука про поведінку. В основі біхевіоризму лежить розуміння поведінки людини як сукупності рухових і вербальних реакцій на вплив зовнішнього середовища.

Блокада – втрата функцій будь-якого органа, його частини чи системи організму.

В

Ваготонія – перевага тонусу парасимпатичної частини вегетативної нервової системи над тонусом симпатичної системи.

Викликані потенціали – зміни в сумарній біоелектричній активності мозку (біоелектричні коливання), що виникають у відповідь на різні види зовнішнього подразнення (сенсорні стимули).

Виснаження, виснаженість – крайня слабкість, крайня втома, знемога, крайнє стомлення.

Вища нервова діяльність – це сукупність взаємопов'язаних нервових процесів, які відбуваються у вищих відділах центральної нервової системи і забезпечують перебіг поведінкових реакцій людини.

Відчуття – 1) процес побудова образів окремих властивостей предметів навколишнього світу під час безпосередньої взаємодії з ними. 2) психічний процес відображення властивостей предметів об'єктивного світу.

– **“*абсолютний поріг”*** – мінімальна сила подразнення, здатна викликати відчуття.

– **“*просторовий поріг”* –** мінімальна відстань між двома точками подразнення, при якій вони починають сприйматись як просторово різні.

– **“*часовий поріг”* –** мінімальний інтервал часу між двома подразненнями, при якому вони вперше відчуваються окремо.

Вікова психофізіологія – розділ психофізіології, що вивчає онтогенетичні зміни фізіологічних основ психічної діяльності людини.

Внутрішнє *(умовне)* ***гальмування*** – гальмування умовно-рефлекторної діяльності, що розвивається поступово в результаті не підкріплення умовного сигналу безумовним рефлексом медіальних лемнісків.

Внутрішня мова – прихована вербалізація, що супроводжує процес мислення.

Волокна нервові асоціативні – волокна, що з’єднують нервові клітини різних ділянок спинного та головного мозку з одного боку.

Волокна нервові аферентні – відростки аферентних нейронів.

Волокна нервові гамма-еферентні – аксони гамма-мотонейронів спинного мозку, які регулюють ступінь розтягнення внутрішньоверетенних м’язових волокон;

Волокна нервові рухові – волокна нервові рухових нейронів, які іннервують м’язи.

Волокно нервове – відросток нервової клітини.

Воля – внутрішня активність особистості, пов’язана з вибором мотивів, цілепокладанням, прагненням досягнути мети, зусиллям до подолання перешкод, мобілізацією внутрішніх сил, здатністю регулювати власні бажання, спроможністю приймати рішення і підпорядковувати поведінкові реакції поставленій меті.

Вплив – результат дії нервової системи або подразника на організм.

Вплив адаптаційно-трофічний – вплив вегетативної (симпатичної) нервової системи на забезпечення пристосування організму до

змін навколишнього середовища шляхом зміни рівня обміну речовин.

Вплив батмотропний – вплив на збудливість клітини чи органа.

Вплив дромотропний – вплив на швидкість проведення збудження.

Вплив інотропний – вплив на силу (амплітуду) скорочення м'яза.

Вплив тонотропний – вплив на м'язовий тонус.

Вплив хронотропний – вплив на частоту серцевих скорочень (позитивний у бік збільшення, негативний – у бік зниження частоти).

Втома – відчуття слабкості, зменшення сил від посиленої діяльності, напруга. Синонім: стомленість.

Вчинок – свідома дія, яку оцінюють як акт морального самовизначення, у якій людина стверджує себе як особистість стосовно іншої людини, себе самої, групи, спільноти, природи загалом. *Вчинок* – головна одиниця соціальної поведінки, завдяки якій формується особистість людини у свідомій дії, бездіяльності; позиції, висловленій у слові; ставленні, що виявляється в інтонації, жесті, підтексті; діях, скерованих на подолання перешкод; пошуку істини.

Г

Габітуація *(звикання)* – це найпростіша форма навчання, яка може слугувати основою для розвитку більш складних форм поведінки. В основу габітуації (звикання) покладено вчення про необхідність не відповідати на незначущі для організму подразники (негативне навчання).

Гальмування безумовне – гальмування умовного рефлексу на зовнішні чи внутрішні безумовні подразнення, розвивається за принципом негативної індукції.

Гальмування – активний фізіологічний процес на подразнення відповідних гальмівних нейронів; зовні проявляється пригніченням збудження, а також ослабленням чи припиненням діяльності.

Гальмування застійне – стійке гальмування умовних рефлексів, зумовлене перенапруженням сили чи рухливості основних нервових процесів.

Гальмування песимальне – стан збудливої тканини, що виникає внаслідок сильної деполяризації постсинаптичної мембрани під впливом надто частих нервових імпульсів.

Гальмування позамежове – гальмування умовного рефлексу, що виникає внаслідок надмірного збільшення сили умовного подразника, захищає нервові центри від надмірного подразнення і перевтоми.

Гальмування умовне – вироблена гальмівна реакція, яка усуває позитивний умовний рефлекс; виробляється припиненням підкріплення умовного рефлексу.

Гальмування умовне диференціальне – гальмування умовного рефлексу на диференціальний подразник.

Гальмування умовне запізніле – гальмування, яке виробляється відставанням підкріплення позитивного умовного подразнення.

Гальмування умовне, "умовне гальмо" – гальмування умовного рефлексу при непідкріпленні умовного подразника в поєднанні з безумовним.

ГАМК – γ-аміномасляна кислота, медіатор пресинаптичного гальмування у всіх структурах ЦНС.

Гамма-мотонейрон – нейрон спинного мозку, що іннервує інтрафузальні м'язові волокна.

Гамма-ритм – різновид ритмічної активності в електроенцефалограмі, що є періодичними змінами різних потенціалів з частотою 30 – 35 Гц.

Ганглій – обмежене скупчення нервових клітин, волокон та нейроглії, оточене сполучною тканиною, розміщене за ходом черепно-мозгових, спінальних та вегетативних нервів на різній відстані від ЦНС.

Гангліоблокатор – лікарський засіб, який пригнічує передавання збудження в синапсах вегетативних гангліїв.

Ген – елементарна одиниця спадковості, за допомогою якої відбуваються запис, зберігання та передавання генетичної інформації ряду поколінь.

Генотип – сукупність усіх спадкових факторів, властивих певній особі.

Гістоло́гія (від грец. ἱστός – тканина + грец. λόγος – знання, слово, наука) – розділ біології, що вивчає будову тканин живих організмів. Передвісником зародження **гістології** став барон Альбрехт фон Галлер (1708 – 1777), який вперше висловив припущення про мікроскопічну структуру тканин живого організму, яку визначив як сукупність невидимих «волокон».

Гіперестезія – підвищена чутливість до подразників, які діють на органи чуття.

Гіперкінез – автоматичні, вимушені рухи внаслідок мимовільного скорочення м'язів.

Гіперкінезія – посилення рухової функції будь-якого внутрішнього органа.

Гіперполяризація – збільшення різниці потенціалів між зовнішньою та внутрішньою поверхнями мембрани збудливої тканини.

Гіпертиреоз – підвищення активності щитоподібної залози, що супроводжується збільшенням основного обміну і тахікардією.

Гіпертонія – підвищення тонусу стінок кровоносних судин, скелетних м'язів та інших тканин.

Гіпертрофія – збільшення органа або його частини внаслідок збільшення об'єму чи кількості клітин.

Гіперфункція – посилена функція клітини, тканини, органа, системи чи організму в цілому, яка виходить за межі фізіологічної норми.

Гіпнабельність – піддатливість до занурення в гіпнотичний транс.

Гіпноз – стан зміненої свідомості, чи трансу, у який людина вводиться іншою людиною (гіпнотизером) за допомогою навіювання.

Гіпноз – стан людини, штучно зумовлений навіюванням, який характеризується підвищеною сприйнятливістю психологічного впливу гіпнотизера та зниженою чутливістю до інших впливів.

Гіпнотичний стан – стан неповного, часткового усвідомлення (сну), часто зумовлений навіюванням.

Гіподинамія – зменшення м'язових зусиль, витрачених на підтримку пози, переміщення тіла в просторі, фізичну роботу.

Гіпокальціємія – зменшення вмісту кальцію в крові.

Гіпокамп – частина старої кори великого мозку, яка є центральною структурою лімбічної системи, бере участь у формуванні орієнтувального рефлексу, регуляції вегетативних реакцій, мотивацій та емоцій.

Гіпокампальне коло – лімбічна система, в яку входить гіпокамп, ядро зорового горба та перетинки, мамілярні тіла та гіпоталамус, має стосунок до емоцій, пам'яті; регулює стан активності.

Гіпокінезія – зниження рухової активності і швидкості рухів при ураженні екстрапірамідної системи чи обмеження рухливості, зумовлене особливостями професійної діяльності, постільним режимом тощо.

Гіпоксія – стан, пов'язаний з кисневим голодуванням.

Гіпорефлексія – стан, який характеризується зниженням рефлексів (в основному спінальних).

Гіпосимпатикотонія – зниження функціональної активності симпатичного відділу вегетативної нервової системи.

Гіпоталамус – відділ проміжного мозку, який контролює функцію залоз внутрішньої секреції, вегетативної нервової системи, харчову поведінку, зміну сну і неспання, бере участь у регуляції всіх видів обміну речовин, води, мінеральних солей.

Гіпотиреоз – зниження функцій щитоподібної залози, яке призводить до обмінних та інших порушень.

Гіпотонія – зниження тонусу м'язів чи м'язового шару стінки порожнинних органів.

Гіпофіз – залоза внутрішньої секреції, тісно зв'язана з гіпоталамусом в єдину гіпоталамогіпофізарну систему; виробляє гормони, які регулюють функцію інших ендокринних залоз.

Гіпофункція – послаблення діяльності органів, фізіологічних систем і тканин організму.

Глікемія – вміст глюкози в крові; в нормі 3,3 – 5,5 ммоль/л.

Глікоген – тваринний полісахарид (крохмаль), головний резерв вуглеводів в організмі, особливо багато його в печінці та м'язах.

Глутамат – збуджувальній медіатор у ЦНС.

Глюкокортикоїд – гормон кори надниркових залоз, який впливає на вуглеводи та білковий і, меншою мірою, на водно-електролітичний обмін (гідрокортизон, кортикостерон тощо).

Гностична одиниця – нейрон вищого порядку, який вибірково реагує на складні зображення (обличчя, жести тощо).

Гомеостаз – процес, за рахунок якого досягається відносна сталість внутрішнього середовища організму (температури тіла, кров'яного тиску, концентрації цукру в крові).

Гомеостаз – сталість внутрішнього середовища й основних фізіологічних функцій організму, що забезпечується взаємодією складних процесів регуляції і координації, які підпорядковують ЦНС.

Гомеостаз – сталість внутрішнього середовища організму; комплекс складних пристосовних реакцій організму, спрямованих на ліквідацію або максимальне обмеження впливу факторів зовнішнього середовища; процес, за рахунок якого досягається відносна сталість внутрішнього середовища організму (температури тіла, кров'яного тиску, концентрації цукру в крові).

Гонадоліберин – поліпептид, що виробляється у гіпоталамусі, стимулює утворення гонадотропних гормонів, впливає на сексуальну поведінку.

Гормон – біологічно активна сполука, регулятор обміну речовин і функцій організму, виділяється залозами внутрішньої секреції безпосередньо в кров.

Д

Дедукція – рух пізнання від більш загального до одиничного, отримання висновку про окреме явище з огляду на знання ширшого стану справ (контексту), ситуації, гештальту.

Дезадаптація – порушення адаптаційних процесів.

Декодування – перетворення вхідної кодової комбінації активності нервових елементів сенсорних систем у реакцію виконавчих апаратів.

Дельта-ритм – повільні ритмічні коливання потенціалів з частотою 1 – 1,5 Гц. на електроенцефалограмі. У здорової людини трапляється під час сну. Найчастіше виявляється у новонароджених, інфантильних дітей.

Депресія – афективний психічний стан з негативним емоційним фоном, змінами мотиваційної сфери, пізнавальних уявлень і з загальною пасивністю поведінки, душевне гноблення. Депресивний синдром (варіанти: маскована депресія, психастенічна, іпохондрична, з мареннням самозвинувачення тощо).

Депривація сну – штучне позбавлення людини сну.

Детектор – нейрон, що вибірково налаштований на певний параметр сигналу за рахунок фіксованої системи зв'язків з його рецепторами чи іншими нейронами нижчого рівня.

Детермінізм – філософське вчення про загальний об'єктивний універсальний зв'язок і причинову зумовленість процесів і явищ природи; становить основу наукового світогляду у фізіології.

Дистрес – стрес, який негативно впливає на організм, і може повністю розладнати поведінку та діяльність людини.

Дисфункція – порушення функції системи, організму або тканин організму, що проявляються в неадекватності реакції на дію подразника.

Диференційна психофізіологія – розділ психофізіології, що вивчає залежність поведінкових і суб'єктивних особливостей від індивідуальних відмінностей мозкової діяльності.

Дістрес – стрес, пов'язаний з вираженими негативними емоціями, який шкідливо впливає на здоров'я.

Діяльність – свідома активність, яка виявляється в системі дій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

Домінанта – група нервових центрів, що тимчасово домінує в нервовій системі, визначає характер поточної відповідної реакції організму на зовнішні та внутрішні подразнення і цілеспрямованість його поведінки.

Друга сигнальна система – система орієнтування людини на словесні сигнали, на основі яких ймовірне утворення тимчасових нервових зв'язків.

"Душевна сліпота і глухота" – стан, пов'язаний з черствістю, відсутністю розуміння іншої людини.

Е

Евристика – наука про творчість; науковий напрям, що вивчає закономірності пізнавальної, творчої, пошукової діяльності для розв'язання складних інтелектуальних завдань.

Егоїзм – самозакоханість, перебільшена думка про свою особистість, свої чесноти.

Ейфорія – підвищений, радісний настрій, почуття достатку, благополуччя, який не відповідає об'єктивним обставинам. Підвищений настрій з безтурботним достатком, пасивною радістю, безтурботним блаженством у поєднані з уповільненням мислення (аж до персеверації).

Екзальтація, екзальтованість – украй збуджений або захоплений стан.

Екзистенціалізм *(лат. – існування)* – філософський ірраціоналістичний напрям початку XX ст. (Гайдеггер, Ясперс, Сартр), який загострив увагу на переживанні людиною межової самотності; "нікчемного створіння", поставленого перед світом як "порожнечею", "безглуздям", "нічим", "абсурдом". Лише пережитий людиною страх перед "абсурдом" і небуттям, усвідомлення своєї мізерності й закинутості у світ, а отже – відкриття себе для світу, прояснює людині сенс її індивідуального життя та готовність до свободи.

Екстаз – вищий ступінь наснаги, захоплення, який іноді переходить у несамовитість.

Електрична активність шкіри (шкірно-гальванічна реакція) – біоелектрична активність, яка зумовлена діяльністю потових залоз і фіксується на поверхні шкіри.

Електроенцефалографія – метод, який полягає в реєстрації й аналізі сумарної біоелектричної активності головного мозку – електроенцефалограми, яка може зніматися як зі скальпа, так і з глибоких структур мозку.

Електрокардіографія – реєстрація електричних потенціалів серця.

Електроміографія – метод, який полягає в реєстрації біоелектричної активності м'язів для оцінки інтенсивності, локалізації і часових параметрів руху м'яза.

Електроміографія (МЕГ) – метод реєстрації та аналізу сумарних коливань потенціалів, що виникають в області нервово-м'язових закінчень і м'язових волокнах при потраплянні до них імпульсів від мотонейронів спинного та головного мозку.

Електроокулографія (ЕОГ) – метод реєстрації та аналізу рухів очей, заснований на вимірюванні різниці потенціалів рогівки та сітківки ока, основою чого є зміна електричного потенціалу сітківки й очних м'язів.

Електроретинограма – сумарна електрична відповідь сітчатки ока на світло. Застосовують при захворюваннях ока та діагностиці ока. ЕРГ добре відображує інтенсивність, колір, розмір і тривалість дії світлового подразника.

Емоції – реакції людини і тварин на вплив внутрішніх і зовнішніх подразників, що пов'язані з задоволенням (позитивні емоції) чи незадоволенням (негативні) різних потреб організму, мають яскраво виражене суб'єктивне забарвлення.

Емоційне збідніння, афективна тупість – недостатність або втрата афективного відгуку, бідність емоційних виявів, байдужність, душевна холодність.

Емпатія – стан, пов'язаний зі здатністю емоційно реагувати на переживання інших людей. Він допускає суб'єктивне сприйняття іншої людини, проникнення в її внутрішній світ, розуміння її переживань, думок і почуттів. До складу емпатії входить співчуття.

Енантіостаз – підтримання сталості функцій.

Енергопотенціал – величина здатності організму до дії.

Енграма – слід пам'яті, сформований у результаті навчання.

Ефект-залежне научіння – вид научіння, коли сигнал змінює свою дію під впливом наступного значущого для організму ефекту.

Еферентний синтез – стадія розгортання функціональної системи, яка відбувається після стадії прийняття рішення та закінчується дією.

З

Збудження – динамічний фізіологічний процес, за допомогою якого живі нервові, м'язові та залозисті клітини відповідають на зовнішні чи внутрішні подразнення.

Збудженість – активація, підйом, схвильованість.

Загальна психофізіологія – розділ психофізіології, що вивчає фізіологічні основи пізнавальних процесів, емоційно-потребової сфери і функціональних станів людини.

Закон Йєркса-Додсона – 1) із зростанням інтенсивності мотивації якість виконання діяльності спочатку зростає, а потім, досягнувши точки найвищого показника успішності, поступово знижується; 2) рівень оптимальної мотивації, обернено пропорційний до рівня складності поставленого завдання.

Збудження – динамічний фізіологічний процес, за допомогою якого нервові, м'язові і залозисті живі клітини відповідають на зовнішній вплив.

Зворотний зв'язок – отримання центральною нервовою системою інформації про результати виконання певної діяльності.

Зір - здатність до перетворення в зорові відчуття енергії електромагнітного випромінювання світлового діапазону в межах від 300 до 1000 нанометрів.

Зовнішнє (безумовне) гальмування – термінове придушення поточної умовно-рефлекторної діяльності дією сторонніх подразників, що викликають орієнтовний, оборонний чи інший безумовний рефлекс.

І

Ідеальні потреби – вищі потреби людини, що створюють умови для саморозвитку індивіда.

Ідентифікація – розпізнавання чогось, механізм психологічного захисту особистості у формі несвідомого або емоційно-когнітивного ототожнення особистості з іншими об'єктами, зважаючи на певну спільну властивість.

Ідентифікація вторинна – проявляється у присвоєнні, перейманні особою певних рис (поведінки) загрозливого об'єкта або об'єкта, який травмує.

Ієрархія функціональних систем – порядок підлеглості одних функціональних систем іншим; реалізація за принципом домінанти.

Ізотермія – постійність температури тіла людини, що забезпечується фізіологічними механізмами терморегуляції.

Інсулін – гормон бета-клітин панкреатичних острівців (острівців Лангерганса) підшлункової залози, який бере участь у регуляції вуглеводного обміну.

Ілюзія – неадекватне, хибне відтворення в уяві об'єкта та його властивостей внаслідок неправильного сприймання, налаштувань, очікувань тощо.

Імпринтинг *(англ. imprint – залишати слід, фіксувати, запам'ятовувати)* – це комплекс поведінкових адаптацій, специфічних для певного виду тварин або людини, що проявляється у швидкій та жорсткій фіксації в довготривалій пам'яті відмінних ознак об'єктів, які значущі для організму. Це психофізіологічний механізм, згідно з яким образ, сприйнятий в певний кризовий період розвитку, міцно запам'ятовується в мозку, трансформуючись у стійку програму поведінки. Навчання шляхом такого запам'ятовування не вимагає підкріплення. Імпринтинг стосується раннього періоду життя і пов'язаний з розвитком стійкої індивідуальної реакції наслідування. Його називають критичним, або чутливим.

Імпульс – хвиля поширюваного збудження, біоелектричним проявом якої є потенціал дії.

Імпульс нервовий – збудження, що поширюється нервовими волокнами; залежно від характеру нервових волокон, швидкість поширення – від 0,5 до 120 м/с.

Імпульс нервовий антидромний – імпульс нервовий, який поширюється аксоном у протилежному природному напрямку тіла нейрона.

Імпульс нервовий ортодромний – імпульс нервовий, який поширюється аксоном в природному напрямку тіла нейрона.

Індукція – виникнення нервового процесу, протилежного за знаком до нервового процесу, що викликаний подразником.

Індукція – рух пізнання від конкретного до загального, формування висновків про властивості цілого класу об'єктів шляхом перенесення знань про окремі одиничні об'єкти цього класу.

Індукція взаємна – послідовна зміна процесів збудження в сусідніх центрах.

Індукція одночасна – властивість процесів збудження та гальмування викликати навколо себе протилежний процес.

Індукція одночасна негативна – властивість процесу збудження викликати навколо себе процес гальмування.

Індукція одночасна позитивна – властивість процесу гальмування викликати навколо себе процес збудження.

Інстинктивна поведінка – генетично закріплений складний комплекс рухових актів, який містить специфічну тимчасову послідовність декількох компонентів.

Інструментальні умовні рефлекси – форма асоціативного навчання, при якій тимчасовий зв'язок утворюється між дією і результатами цієї дії (метод проб і помилок).

Інтеграція – функціональне об'єднання різних структурних елементів, фізіологічних механізмів, взаємоупорядкування їх і узгодження в процесі історичного й індивідуального розвитку живих систем різних рівнів організації.

Інтелект – відносно стійка структура розумових здібностей особи, детермінованої біологічно та соціально.

Інтелігентність *(лат. – розуміючий, мислячий)* – система особистісних властивостей індивіда, притаманних (згідно із соціальними очікуваннями) найкращим представникам суспільства, які зайняті розумовою працею і є носіями культури. До інтелігентних належать такі риси: загострене почуття соціальної справедливості; належність до надбань національної і світової культури; підпорядкованість велінню сумління, а не

зовнішнім ситуативним вимогам; тактовність і особиста порядність; здатність співпереживати; світоглядна визначеність і глибина розуміння, якій притаманні терпимість до особистої думки інших людей.

Інтерес – форма емоційного вияву пізнавальної потреби, що забезпечує скерованість особистості на глибше пізнання дійсності і нових явищ. Задоволення інтересу не зменшує його, а виявляє нові його форми, завдяки яким пізнання явищ досягає вищого рівня розуміння.

Інтерорецептор – численна група рецепторів, розміщених у внутрішніх органах, що сприймають подразнення.

Інтерорецепція – приймання та перероблення інформації, яка виникає в результаті збудження інтерорецепторів.

Інтуїція *(лат. – уважний погляд)* – знання, яке раптово виникає без усвідомлення шляхів та умов його отримання. Інтуїцію трактують як "цілісне охоплення" умов проблемної ситуації, як спосіб творчої діяльності. Згідно з А. Бергсоном, З. Фройдом, механізми інтуїтивного пізнання заховані у несвідомих рівнях творчого акту. Інтуїція є необхідним моментом виходу за межі складених стереотипів мислення і поведінки у пошуках розв’язання завдань.

Іррадіація – поширення збудження чи гальмування від місця їхнього первинного виникнення.

Істерія, істеричність – невротичний синдром, що проявляється в припадках, підвищеній дратівливості, судорожному сміху, сльозах тощо. Збудження, лихоманка, судорожна діяльність у якомусь напрямку.

К

Катаболізм – сукупність процесів розпаду клітинних структур, а також розщеплення складних сполук для енергетичного та пластичного забезпечення процесів життєдіяльності.

Катехоламін – фізіологічно активні речовини: медіатори (норадреналін, дофамін тощо) і гормони (адреналін,

норадреналін, тощо) адренергічних нервів чи симпатоадреналової системи.

Капа-ритм – ритм біопотенціалів, що за своїми частотно-амплітудними характеристиками схожий на альфа-ритм, реєструється у процесі розумової діяльності при подавленні альфа-ритму.

Керування позою – фіксація певних положень тіла і кінцівок, орієнтація частин тіла щодо зовнішніх координат (підтримка рівноваги).

Класичні умовні рефлекси – форма асоціативного навчання, при якій тимчасовий зв'язок утворюється між умовним і безумовним стимулами.

Клітина – структурний елемент організмів, що забезпечує їхнє відтворення, розвиток і життєдіяльність.

Клітина нейросекреторна – нервова клітина (наприклад, гіпотала-мічно-гіпофізарної системи), яка виробляє пептидні гормони.

Клітина пірамідна – клітина кори півкуль великого мозку, яка є еферентним нейроном центру руху.

Клітина Реншоу – гальмівний нейрон спинного мозку, який активізується зворотними колатералями рухомих нейронів.

Когнітивна психологія – сучасний напрям психології, що виник у 1950 – 1960-их рр. як альтернатива домінуючому в США біхевіоризму. Головне завдання К.П. – у вивченні ролі знання в поведінці людини; видозміні інформації, отриманої людиною завдяки органам чуттів до формування нею відповідей. Чільним у К.П. є питання організації знань у пам'яті людини, співвідношення знаково-мовленнєвих та образних елементів у процесах запам'ятовування та мислення.

Когнітивне навчання – навчання, засноване на формуванні функціональної структури навколишнього середовища, тобто на створенні законів зв'язків між окремими її компонентами.

Кодування – установлення відповідності між певними параметрами сенсорного стимулу і характеристиками імпульсної активності нейрона та/чи місцем його розташування.

Кодування інформації – процес виокремлення й аналізу певного параметра дійсного подразника на рівні структурних або функціональних елементів мозку і створення певної нервової моделі стимулу, ізоморфної до зовнішнього впливу.

Коефіцієнт активації мозку – відношення потужностей бета- та альфа-ритмів ЕЕГ.

Кома – важкий хворобливий стан, пов'язаний з порушенням свідомості.

Компенсація – сукупність адаптаційних реакцій організму, спрямованих на переборення, усунення чи ослаблення функціональних зрушень в організмі, що виникають внаслідок дії неадекватних факторів середовища.

Комунікація – вплив одного організму на інший, при якому відбувається встановлення контакту між ними, що призводить до зміни поведінки одного з учасників комунікаційного процесу або незмінності поведінки при можливій зміні ситуації.

Конвергенція – сходження безлічі аферентних імпульсів у єдиний анатомічно обмежений еферентний канал.

Конвергенція нервових волокон – здатність нервових волокон утворювати синапси на одному ефекторному або асоціативному нейроні.

Конвергенція нервових імпульсів – надходження до одного нейрона двох або кількох аферентних збуджень одночасно.

Консолідація – це процес, котрий розвивається протягом часу, що необхідний для фіксації у пам'яті.

Консолідація енграми – перехід енграми з короткочасного сховища у тривале внаслідок стійких змін нейронів на клітинному, синаптичному та молекулярному рівнях.

Конституція – індивідуальні морфологічні та функціональні властивості організму, зумовлені спадковістю та впливом навколишнього середовища, що проявляються в його реакціях на різні фактори.

Конституція астенічна – конституція, що характеризується астенічною будовою тіла в поєднанні з підвищеною збудливістю нервової системи і схильністю до неврозів, виразок шлунка тощо.

Конституція гіперстенічна **–** конституція, що характеризується пікнічною будовою тіла в поєднанні з життєрадісністю, енергійністю і схильністю до гіпертонії, ожиріння та цукрового діабету.

Конституція нормостенічна **–** конституція, що характеризується атлетичною будовою тіла в поєднанні з енергійністю та впевненістю у власних силах і схильністю до захворювань дихальних шляхів.

Координація **–** узгодженість дії різних клітин, тканин та органів.

Координація рефлекторних процесів **–** узгоджена взаємодія нервових процесів у ЦНС, що забезпечує виконання складних видів рефлекторної діяльності.

Кортиколіберин **–** речовина, що виробляється гіпоталамусом і спричиняє виділення кортикотропіну (адренокортикотропного гормону – АКТГ) в кров.

Кортиколізація функцій **–** збільшення ролі півкуль великого мозку в процесі філогенезу.

Кретинізм **–** різке відставання фізичного та психічного розвитку внаслідок гіпофункції щитоподібної залози.

Криза **–** важкий перехідний стан, критичний перелом, критичний стан.

Л

Лабільність **–** швидкість перебігу елементарних фізіологічних процесів у збудливій тканині, що визначається як максимальна частота подразнення, яку вона здатна відтворювати без трансформації ритму.

Лабільність афективна – нестійкість настрою з вираженими проявами емоцій, які часто змінюються.

Латентний період – час між початком дії подразника і виникненням відповідної реакції.

Латералізація електричної активності **–** форма розподілу ЕЕГ, при якій прояв будь-яких характеристик ЕЕГ в іншій півкулі перевищує їхній прояв у другій півкулі.

Латералізація функцій – процес, за допомогою якого різні психічні

функції пов’язуються з лівою або правою півкулями головного мозку. В результаті латералізації дублювання функцій між півкулями змінюється спеціалізацією, встановлюється міжпівкульна асиметрія психічних функцій, коли можна говорити про домінантну і субдомінантну півкулі.

Латеральний – віддалений від середньої лінії.

Латентний період – час між початком дії подразника та виникненням відповідної реакції.

Ліберин – нейрогормон, який секретується гіпоталамусом, стимулює виділення тропних гормонів гіпофіза.

Ліворукість – уроджене чи вимушене використання лівої руки як основної.

Локальна відповідь – активна підпорогова електрофізіологічна реакція, викликана електротонічними змінами мембранного потенціалу при дії допорогового подразника, близького до граничної величини.

Локомоція – переміщення тіла в просторі.

Людська індивідуальність – цілісна система, мета якої полягає у збереженні цілісності й тотожності людини самій собі в умовах безперервних внутрішніх (організмічних) і зовнішніх (соціальних) змін.

М

Магнітоенцефалографія – 1) метод, який полягає у реєстрації параметрів магнітного поля, що виникає внаслідок сумарної біоелектричної активності головного мозку; 2) запис характеристик магнітного поля, зумовлених біоелектричною активністю мозку.

Маніакальне збудження – надмірне прагнення до діяльності з незакінченістю і невмотивованими переходами від одного виду діяльності до іншого. Здійснюється з підвищеним афектом, пришвидшенням мислення і мови.

Маніпуляторні рухи – маніпулювання зовнішніми об’єктами.

Манія, маніакальність – хворобливий психічний стан, який

проявляється у збудженості, зосередженості свідомості й почуттів на якійсь одній ідеї; сильна пристрасть до чогось.

Маразм **–** стан повного зниження психічної та фізичної діяльності людини внаслідок старості або хронічної хвороби.

Медіальний **–** який міститься ближче до серединної площини тіла.

Медіатор **–** біологічно активна речовина, яка виділяється нервовими закінченнями.

Медіатор алергічної реакції **–** загальна назва біологічно активних речовин, які утворюються під час алергічної реакції.

Медіатор клітинного імунітету **–** загальна назва групи макромолекулярних речовин, за допомогою яких Т-лімфоцити здійснюють свою ефекторну функцію.

Медіатор нервової системи **–** речовини, що передають вплив одних нервових клітин на інші.

Медіатори нервової системи гальмівні **–** речовини (див. *медіатор нервової системи*), які спричинюють деполяризацію постсинаптичної мембрани та появу гальмівного постсинаптичного потенціалу (ГПСП).

Медіатори нервової системи збуджувальні **–** речовини (див. *медіатор нервової системи*), які спричиняють деполяризацію постсинаптичної мембрани та появу збуджувального постсинаптичного потенціалу (ЗПСП).

Меланхолія – похмурий настрій, зневіра, туга що виникає мимовільно.

Мелатонін **–** гормон епіфіза; гальмує розвиток і активність статевих залоз.

Мембрана – функціонально активна поверхнева структура клітини, яка обмежує цитоплазму і більшість внутрішньоклітинних структур, а також утворює внутрішньоклітинну систему канальців, складок і замкнутих порожнин; має вибіркову проникність.

Мембрана постсинаптична **–** сприймальна рецепторна частина синаптичного контакту, до якого надходить закінчення іншої нервової клітини.

Мембрана пресинаптична – частина синаптичного контакту, яка міститься на кінцевому розгалуженні нейрона.

Мембранний транспорт – проникнення речовин, іонів (пасивно або активно) та газів (пропорційно до різниці парціального тиску) через біологічні мембрани.

Мембранний транспорт активний – мембранний транспорт проти градієнта з використанням енергії метаболізму.

Мембранний транспорт пасивний – мембранний транспорт за градієнтом без використання енергії метаболізму.

Метаболізм – сукупність процесів перетворення речовин у живому організмі, спрямованих на забезпечення його життєдіяльності у взаємозв'язку з навколишнім середовищем, складається з двох процесів: анаболізму і катаболізму.

Метод – спосіб дослідження явищ природи.

Метод викликаних потенціалів (ВП) – метод реєстрації та аналізу біоелектричних коливань, які виникають у нервових структурах у відповідь на зовнішнє подразнення і є в певному часовому зв'язку з початком його дії.

Метод мікроелектродний – вивчення біопотенціалів (електричної активності) за допомогою мікроелектродів.

Метод мічених атомів – метод дослідження обміну речовин, лінійної швидкості руху крові тощо за допомогою мічених атомів (атомів, що відрізняються радіоактивністю).

Методологія – система принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності; форми та нормативи логічно правильних способів отримання потрібних результатів.

Метод Тарханова – спосіб дослідження електричної активності шкіри, у якому зовнішнє джерело струму не застосовується, – вимірюється різниця потенціалів між різними ділянками шкіри (електричний потенціал шкіри).

Метод Фере – спосіб дослідження електричної активності шкіри, у якому використовується зовнішнє джерело струму, – вимірюється електричний опір шкіри при пропущенні через неї слабкого струму (провідність шкіри).

Механізм загальної адаптації – сукупність неспецифічних адаптаційних змін; мобілізація енергетичних, пластичних і захисних можливостей організму.

Механорецептор – рецептор, який сприймає механічне подразнення.

Мислення – найбільш узагальнена й опосередкована форма психічного відображення, що встановлює зв'язки і відносини між об'єктами, які пізнаються, уможливлює одержувати знання про такі об'єкти, властивості і відносини реального світу, що не можуть бути безпосередньо сприйняті на почуттєвому ступені пізнання.

Мислення – 1) вища форма активного відображення об'єктивної реальності, яка полягає в цілеспрямованому, опосередкованому та узагальненому пізнанні людиною істотних зв'язків і відношень речей; 2) процес опосередкованого та узагальненого відображення предметів і явищ довкілля в їхніх істотних властивостях і зв'язках.

Мислення абстрактне – 1)спеціалізована для людини форма психічної діяльності, яка розвивається разом з мовою; 2) (*від лат. abstractio – уявне відвертання)* розумовий процес відволікання від певних властивостей предметів (чуттєвих даних дійсності) і явищ з метою пізнання; оперування лише ідеальними утвореннями - поняттями, ідеями, уявними образами.

Мислення вербальне – мислення, яке реалізується в мовленнєвих актах засобами мови, опредмечує думку в мовних виразах.

Мислення конкретне – властива людині і тваринам форма, що є мисленням у дії; основу його становить перша сигнальна система.

Мислення логічне – вид мислення, що відбувається з опорою на поняття, судження, закони логіки. При цьому одна думка насамперед виводиться з іншої, а не через емпіричні дані. Протилежним до логічного є "алогічне мислення", тобто таке, що суперечить законам логіки.

Мислення наочно-образне – процес оперування візуальними образами, образами пам'яті й образами уяви.

Мислення практичне – процес мислення, нерозривно пов'язаного з конкретними діями людей і спрямованого на розв'язання

практичних проблем, ситуацій. Воно є інтелектуальною підготовкою до фізичних дій – постановки мети, складання плану дій, пошуку засобів, необхідних для досягнення мети.

Мислення продуктивне – вид мислення, у якому найповніше виявляються інтелектуальні здібності людини, її творчий потенціал.

Мислення теоретичне – розумовий процес, спрямований на постановку та розв'язання абстрактних теоретичних завдань і проблем, які не цілком зумовлені практичними потребами. Його ознаки – ідеалізація, абстрагування, системність.

Мікроелектрод – мініатюрний металевий електрод чи скляна мікропіпетка, заповнена розчином електроліту, діаметром до кількох нанометрів.

Міографія – графічна реєстрація скоротливої активності м'язів.

Міст – частина мозкового стовбура, яка входить до складу заднього мозку, виконує важливі функції, зумовлені розміщенням у ньому ядер черепних нервів, ретикулярного утворення та проходженням еферентних та аферентних шляхів.

Мова – 1) історично складена форма спілкування людей за допомогою звукових і зорових сигналів; 2) психофізіологічна функція людини, що забезпечує можливість спілкування за допомогою звуків, знаків та символів.

Мова сенсорна – сприйняття та розуміння чужої усної чи письмової мови.

Мовлення – історично сформована в процесі діяльності людей форма спілкування, опосередкована мовою.

Мовограма – графічний запис мови за допомогою апарата, який реєструє рівень звукового тиску.

Модальність – якісна своєрідність сенсорного подразника.

Модальність – сукупність подібних сенсорних почуттів, які забезпечуються активізацією певної сенсорної системи.

Моделювання – відтворення властивості або функції досліджуваного об'єкта за допомогою спеціально побудованого за певними правилами його аналога.

Мозок – центральний відділ нервової системи хребетних тварин і людини, утворений нервовими й гліальними клітинами та їхніми відростками. У хребетних тварин і людини розрізняють головний мозок, який міситься у порожнині черепа, і спиннийу хребетному каналі.

Мозок **–** центральний відділ ЦНС вищих хребетних і людини; складається з нервових клітин.

Мозок головний **–** передній (центральний) відділ ЦНС хребетних, який регулює взаємовідносини організму з навколишнім середовищем і керує функціями всього організму.

Мозок нюховий **–** нижня та медіальна поверхні великих півкуль головного мозку; філогенетично зв'язаний з рецепторами нюху.

Мозок проміжний **–** відділ переднього мозку, який містить надзорово-горбову (епіталамус), зазорово-горбову (метаталамус), підзорово-горбову (гіпоталамус) ділянку та зоровий горб; відіграє важливу роль у підтриманні гомеостазу, регуляції вегетативних функцій, діяльності залоз внутрішньої секреції, а також сну, пам'яті тощо.

Мозок розщеплений **–** головний мозок після перерізування мозолистого тіла, передньої комісури та гіпокампальної зв'язки.

Мозок середній **–** відділ головного мозку, розміщений між проміжним мозком і мостом ромбоподібного мозку; виконує провідну та рефлекторну функції.

Мозок спинний **–** відділ ЦНС хребетних, що міститься у хребтовому каналі, виконує рефлекторну і провідну функції.

Мозочок **–** відділ головного мозку, який забезпечує координацію рухів, регуляцію м'язового тонусу, збереження пози та рівноваги тіла.

Молекуля́рна біоло́гія – галузь біології, яка вивчає біологічні процеси на рівні біополімерів – нуклеїнових кислот, білків і їхніх надмолекулярних структур.

Моніторинг психофізіологічного стану – постійне, тривале відстеження динаміки психофізіологічного стану для фіксації чи прогнозування моментів критичних відхилень від його оптимальних характеристик з метою негайного застосування коригувальних заходів.

Морфологія – розділ біології, що вивчає форму та структуру організмів, зокрема забарвлення, розмір і внутрішню будову. Поділяють на анатомію (вивчення внутрішньої будови) і ейдономію (вивчення зовнішньої будови).

Мотив – спонукання до діяльності, пов'язане з задоволенням потреб суб'єкта.

Мотивація – сукупність спонукальних факторів, що викликають активність особистості й зумовлюють спрямованість її діяльності.

Мотивація – суб'єктивно забарвлений стан, що виникає внаслідок активізації мозкових структур, який спонукає тварину або людину робити дії, спрямовані на задоволення своїх потреб, актуалізована потреба (найважливіша ланка функціональної системи, що визначає цілеспрямовану поведінку).

Мотивація біологічна – мотивація, спрямована на задоволення біологічних потреб (голоду, спраги, страху, агресії тощо).

Мотивація ідеальна – етичне, естетичне, духовне прагнення до прекрасного.

Мотивація соціальна – вища, вторинна складна мотивація, спрямована на задоволення соціальних потреб (отримання освіти, оволодіння професією, пізнання мистецтва тощо).

Мю-ритм – ритм біопотенціалів, що за своїми частотно-амплітудними характеристиками схожий на альфа-ритм потиличної ділянки, але менший за частотою, амплітудою і регулярністю. Змінюється лише під дією пропріоцептивних подразнень і мало або й зовсім не реагує на інші подразники.

Н

Нав'язливий стан – постійне виникнення нездоланних, далеких для особистості (зазвичай неприємних) уявлень, спогадів, сумнівів, страхів, прагнень, потягів, рухів і дій і, при цьому, збереження критичного ставлення та спроб боротьби з ними.

Навчання – процес, у результаті якого організм здобуває адаптивні зміни індивідуальної поведінки, розширення життєвого досвіду, засвоєння знань, умінь, навичок.

Напруження **–** комплекс пристосувальних реакцій організму, спрямованих на мобілізацію його енергетичних і пластичних ресурсів.

Наркоз – штучно викликаний стан, що характеризується втратою свідомості, больової чутливості, пригніченням рефлексів, розслабленням скелетних м'язів тощо, який має зворотний характер.

Наслідування *(імітація)* – це навчання, засноване на придбанні однією людиною індивідуального досвіду шляхом повторення дій іншої людини. У період дитинства на основі наслідування формуються мовні, мімічні, пантомімічні реакції дитини. Наслідувальне навчання формується як на базі безумовних рефлексів, так і без звичайного підкріплення.

Неврастенія – один із видів неврозу, психопатологічний синдром, який виражається в розладі нервової системи, підвищеній стомлюваності, дратівливості, безсонні, головних болях тощо.

Невроз – зворотний розлад психічної діяльності, зумовлений впливом психотравмуючих факторів без морфологічних змін у ЦНС.

Нейрогіпофіз – місце зберігання нейрогормонів-окситоцину та вазопресину, які синтезувалися нервовими клітинами гіпоталамуса.

Нейроглія – сукупність усіх клітинних елементів нервової тканини, крім нейронів; виконують опорну, трофічну, захисну і ряд інших функцій, беруть участь у процесах виникнення нервових імпульсів.

Нейрогормон – біологічно активна речовина, що виробляється нейронами, регулює інтегративні функції мозку.

Нейродинамічні властивості людини – природні уроджені особливості нервової системи, що впливають на формування індивідуальних особливостей поведінки і деяких індивідуальних відмінностей здібностей та характеру людини.

Нейрон – нервова клітина, що складається з: 1) тіла, що містить ядро і біохімічний апарат синтезу ферментів та інших молекул, необхідних для життєдіяльності клітини; 2) відростків, які відходять від тіла – відносно коротких дендритів і довгого аксона.

Нейрон – нервова клітина з відростками, яка є основною структурною і функціональною одиницею нервової системи.

Нейрон аферентний – чутливий нейрон, який сприймає вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Нейрон вегетативний – загальна назва нейронів вегетативної нервової системи.

Нейрон вставний – найчисленніша група нейронів, які забезпечують зв'язок між окремими нейронами.

Нейрон еферентний – нейрон, який є передавачем збуджень від ЦНС до робочого органа.

Нейрон моторний – нейрон, який є передавачем збуджень від ЦНС до м'язів, чим забезпечує моторну (рухову) координацію і підтримку м'язового тонусу.

Нейрон нейросекреторний – нейрон, основною функцією якого є синтез нейрогормонів.

Нейропсихологія – розділ фізіології, що вивчає механізми діяльності нервової системи, в тому числі роботу окремих нейронів, нейронних популяцій і нервових центрів.

Нейрофізіологічний конфлікт – суперництво між різними рефлекторними актами за провідне значення в організмі.

Нексус – міжклітинні контакти, що забезпечують перехід збудження з однієї клітини на іншу.

Нерв – утворення, що складається з багатьох нервових волокон, є основною частиною периферичної нервової системи, забезпечує проведення нервових імпульсів.

Нерв депресорний – аферентні волокна блукаючого нерва, що йдуть від барорецепторів дуги аорти, викликають депресорну реакцію, яка спричиняє зниження тиску крові.

Нерв посилюючий за Павловим – волокно симпатичного нерва, яке забезпечує ізольований позитивний інотропний ефект.

Нервова система – ієрархічна структура нервових утворень в організмі людини і хребетних тварин, за рахунок роботи якої забезпечуються: контакти з зовнішнім світом; реалізація цілей; координація роботи внутрішніх органів; цілісна адаптація організму.

Нервово-психічне напруження – загальна реакція організму при зміні стереотипу діяльності, яка найбільш різко виявляється при реальній або уявній загрозі життю або здоров'ю.

Несвідоме – уся сукупність змісту психічного життя, що недоступне безпосередньому усвідомленню.

Ністагм – мимовільні ритмічні двофазні (з швидкою та повільною фазами) рухи очних яблук.

Ністагм вестибулярний – ністагм, зумовлений подразненням рецепторів вестибулярного апарата;

Ністагм оптокінетичний – ністагм, який виникає при подразненні зорового аналізатора.

Норадреналін – фізіологічно активна речовина, біогенний амін; належить до катехоламінів, утворюється з дофаміну; медіатор і гормон симпатоадреналової і адренергічної систем.

Норма – межі параметрів функції.

Нюх – здатність відчувати і сприймати пахучі речовини як запахи.

О

Овершут – позитивна фаза потенціалу дії, що міститься над ізолінією.

Оклюзія – взаємодія двох імпульсних потоків між собою, при якій сумарний результат виявляється значно меншим, ніж сума взаємодіючих реакцій.

Онтогенез – процес розвитку індивідуального організму людини, формування головних структур психіки індивіда у дитинстві.

Оптимізація адаптаційних можливостей – узгодження адаптаційних можливостей людини з різноманітними вимогами, які висуває до цих можливостей її життєдіяльність.

Оптимум – рівень подразнення, при якому відбувається максимальна діяльність організму або тканини. Термін увів М.Є. Введенський.

Організм – окрема жива біологічна система; основні властивості: безперервний обмін речовин із зовнішнім середовищем, подразливість, здатність рости, розмножуватися тощо.

Орієнтаційні рухи – рухи, пов'язані з орієнтацією тіла в просторі (підтримка рівноваги й ін.) і розташуванням органів почуттів, що забезпечує найкраще сприйняття зовнішніх впливів (фіксація погляду, поворот голови у бік джерела звуку, запаху й ін.).

Орієнтовний рефлекс – вид безумовного рефлексу, що викликається будь-якою несподіваною зміною ситуації.

Особистість – людський індивід, як суб'єкт відносин і свідомої діяльності – від латинського *persona* – особа як цілісність людини.

Особистість (від *лат. personalitas – особа, особистість)* – стійка система соціально-значущих рис, що характеризують індивіда як члена того чи того суспільства або спільноти як його соціальний і психологічний образ.

П

Пам'ять – властивість живої матерії сприймати, закріплювати, зберігати і відтворювати отриману інформацію.

Пам'ять асоціативна – пам'ять, при якій елементи запам'ятованого пов'язані між собою асоціативно за суміжністю (в просторі або часі), подібністю або контрастом.

Пам'ять довгочасна – пам'ять, що характеризується тривалістю збереження інформації, яка може бути прирівняна до тривалості життя організму.

Пам'ять довільна – пам'ять, при якій фіксується увага на процесі запам'ятовування.

Пам'ять емоційна – пам'ять на певні почуття, емоції.

Пам'ять зорова – пам'ять, при якій легше запам'ятовуються зорові образи.

Пам'ять імунна – здатність організму відповідати імунологічною реакцією на повторний контакт з антигеном.

Пам'ять короткочасна – пам'ять, яка характеризується тривалістю збереження інформації до кількох хвилин.

Пам'ять логічна – пам'ять, при якій елементи для запам'ятовування взаємопов'язані певним логічним зв'язком.

Пам'ять механічна – пам'ять, при якій елементи для запам'ятовування не зв'язані між собою.

Пам'ять образна – пам'ять на образи (зорові, слухові, тактильні тощо).

Пам'ять рухова – пам'ять на координацію та послідовність рухів.

Пам'ять сенсорна – пам'ять, при якій не фіксується увага на процесах запам'ятовування.

Пам'ять словесна – вид пам'яті, при якій краще запам'ятовуються слова.

Пам'ять слухова – вид пам'яті, при якій краще запам'ятовуються звуки (наприклад, музика).

Пам'ять – психофізіологічна функція, що забезпечує закріплення, збереження і наступне відтворення людиною її досвіду.

Парабіоз – стан між життям та смертю збудливої тканини, що характеризується порушенням її фізіологічних властивостей. Термін увів М.Є. Введенський.

Патерн – послідовність нервових імпульсів, які мають певне інформаційне значення.

Пейсмекер – збудлива клітина (нервова, м'язева), що має спонтанну активність та генерує імпульси з певною частотою без дії зовнішніх подразників.

Перевтома – стан організму на межі патології, який розвивається під впливом тривалої та невпинної роботи в стані втоми або тоді, коли регламентований відпочинок між циклами роботи недостатній для відновлення.

Перевтома – стан крайньої втоми, недовідновлення сил після навантажень.

Переключення уваги – характеристика процесу уваги, що відображає здатність людини до переходу від одного виду діяльності до іншого.

Перетренованість – стан, зумовлений перевантаженням спортсмена. Спричинений хронічною перевтомою.

Периферійна нервова система – частина нервової системи, представлена нервами, що з'єднують центральну нервову

систему із сенсорними органами, рецепторами й ефекторами (м'язами, залозами).

Період – відрізок часу, який охоплює закінчений процес.

Період біологічного ритму – тривалість одного циклу коливань, фази тощо.

Перцепція – цільне інтегральне відображення окремих речей та явищ зовнішнього світу, яке виникає під безпосереднім впливом фізичних подразнень.

Підкріплення – дія подразника, який викликає безумовний рефлекс після індиферентного подразника, обумовлює надання йому сигнального значення та формування умовного рефлексу.

Підпорогове сприйняття – суб'єктивно не усвідомлювані процеси, але такі, що впливають на поведінку людини, сприйняття емоційно чи мотиваційно значущих, але фізично слабких сигналів.

Плетизмографія – метод, який полягає в реєстрації судинних реакцій організму за допомогою спеціального приладу, що має манометр і записуючий пристрій.

Поведінка – сукупність рухових актів організму, що виникають у ході взаємодії з зовнішнім середовищем

Поведінка – сукупність дій, які виконуються людиною або твариною в процесі взаємодії з навколишнім середовищем, спрямованих на задоволення домінуючих для організму потреб.

Подразливість – властивість живої тканини змінювати свою життєдіяльність під впливом змін зовнішнього або внутрішнього середовища.

Подразнення тригерне – подразнення в ритмі потенціалів мозку.

Подразнення – дія факторів зовнішнього або внутрішнього середовища (подразників) на клітину, тканину чи організм загалом.

Подразнення адекватне – подразнення, до якого жива тканина найбільш чутлива і спеціалізована.

Подразнення дискретне – подразнення, яке повторюється з певною частотою.

Подразнення зумовлювальне – подразнення, яке призводить до змін функціонального стану тканин, що визначається наступними тестовими подразненнями.

Подразнення індискретне – подразнення, яке здійснюється безперервно протягом якогось періоду часу.

Подразнення непряме – подразнення збудливих тканин через нерв, що їх іннервує.

Подразнення пряме – подразнення, яке безпосередньо діє на живу тканину.

Подразнення тестувальне – подразнення, яке сприяє визначенню змін функціонального стану, що викликані попереднім (кондиціювальним) подразненням.

Подразник – фактор зовнішнього або внутрішнього середовища, що змінює стан збудливих структур.

Подразник адекватний – подразник, який діє на збудливі системи в природних умовах, до дії якого вони найбільш чутливі та спеціалізовані.

Подразник безумовний – подразник, який викликає безумовний рефлекс.

Подразник больовий – подразник, який викликає відчуття болю.

Подразник індиферентний – подразник, до якого жива тканина або організм байдужі.

Подразник максимальний – подразник, який викликає максимальну відповідну реакцію збудливої тканини.

Подразник надзвичайний – подразник, дія якого викликає мобілізацію захисно-пристосувальних реакцій організму, але, як правило, не спричиняє виникнення хвороби.

Подразник надпороговий – подразник, величина якого перевищує порогову величину подразника.

Подразник неадекватний – подразник, який діє на збудливу тканину, спеціально не пристосовану для його сприйняття, і не трапляється в природних умовах.

Подразник оптимальний – подразник, величина якого достатня для виникнення максимальної відповідної реакції збудливої тканини.

Подразник патогенний – подразник, який викликає пошкодження збудливих структур або порушення функції органів чи систем організму.

Подразник підпороговий – подразник, величина якого нижча за порогову і тому не викликає відповідної реакції.

Подразник пороговий – мінімальна сила подразника, яка здатна викликати специфічну відповідну реакцію збудливої структури в межах певного методу та умов.

Подразник умовний – подразник, який викликає умовний рефлекс.

Подразник умовний негативний – умовний подразник, який не підкріплюється безумовним рефлексом.

Подразник умовний позитивний – умовний подразник, який підкріплюється безумовним рефлексом.

Позитронно-емісійна томографія (ПЕТ) – метод дослідження, у якому використовуються ультракороткі позитронвипромінювальні ізотопи, завдяки яким можна отримувати інформацію про метаболічну активність структур мозку.

Поліграф ("детектор брехні") – прилад, за допомогою якого можна одночасно реєструвати комплекс фізіологічних показників (ШГР, ЕЕГ, ЧСС, АТ, плетізмограму й ін.). Переважно використовується для перевірки вірогідності одержуваної від людини (досліджуваного) інформації.

Поліграфія – метод одночасної реєстрації різних фізіологічних процесів при комплексному обстеженні організму.

Поняття – одна з форм мислення, в якій відображаються загальні істотні властивості предметів і явищ об'єктивної дійсності, загальні взаємозв'язки між ними у вигляді цілісної структури ознак.

Поріг – найменша (мінімальна) сила подразника, що здатна викликати збудження нервових, м'язових і залозистих тканин; характеризує подразливість збудливих структур.

Поріг абсолютний – мінімальна величина енергії адекватного подразнення, достатня для виникнення збудження.

Поріг відчуття – мінімальна величина основних параметрів подразника, яка викликає певне відчуття.

Поріг гострої дії – найменша доза або концентрація речовини, яка

при одноразовій дії викликає зміни біологічних ознак на рівні цілого організму.

Поріг деполяризації – мінімальне зрушення мембранного потенціалу, необхідне для того, щоб вихідна його величина досягла критичної величини деполяризації.

Поріг диференціальний – мінімальна різниця між двома подразниками, коли вони сприймаються як різні.

Поріг хронічної дії – найменша доза або концентрація речовини, що викликає під час тривалої дії зміни біологічних ознак на рівні цілого організму.

Поріг чутливості до звуку – найменша сила звуку, яка сприймається вухом людини.

Послідовний образ – зорове відчуття, яке зберігається протягом деякого, як правило, нетривалого періоду після припинення дії оптичного подразника.

Потенціал – різниця зарядів між двома точками живої тканини.

Потенціал викликаний – біоелектрична реакція кори великого мозку або підкіркового утворення у відповідь на аферентні короткочасні уривчасті подразнення.

Потенціал гальмівний – потенціал, що виникає внаслідок гіперполяризації постсинаптичної мембрани;

Потенціал дії – 1) швидке зменшення мембранного потенціалу нервової клітини (потенціал спокою). 2) період від звичного негативно зарядженого стану нервової клітини.

Потенціал збуджувальний – потенціал, що виникає внаслідок деполяризації постсинаптичної мембрани.

Потенціал мембранний – потенціал між зовнішньою та внутрішньою поверхнями мембрани або між інтактною і пошкодженою ділянками будь-якої живої тканини у стані її функціонального спокою.

Потенціал місцевий – місцева деполяризація мембрани, яка не поширюється на сусідні ділянки.

Потенціал постсинаптичний – потенціал, який виникає на постсинаптичній мембрані під впливом медіаторів.

Потреба – необхідність у чому-небудь для забезпечення нормальної життєдіяльності організму, джерело активності живих систем у навколишньому світі.

Потреби соціальні – потреби, що виникають при спілкуванні людей один з одним і реалізуються через їхню взаємодію.

Почуття – емоційні переживання людини, у яких відображається її стійке ставлення до певних об'єктів чи процесів навколишнього світу.

Праксис – здатність виконувати ряд завчених рухів у певній послідовності, яка приводить до досягнення поставленої мети.

Працездатність – потенційна готовність і фактична можливість людини виконувати певний вид діяльності на необхідному рівні ефективності впродовж певного часу.

Преадаптація – виникнення в організмі потенціальних пристосувальних ознак, які можуть мати адаптаційне значення в змінених умовах існування.

Пресинаптичні пухирці – вакуолі в пресинаптичному закінченні, які містять медіатор.

Принцип векторного кодування сигналу – принцип кодування інформації, що відображає роботу цілої системи нейронів-детекторів і появу локусу порушення у відповідь на вплив стимулу.

Принцип міченої лінії – принцип кодування інформації, який полягає в можливості моносинаптичних передаваннях імпульсів від рецепторів до певного центрального нейрона, збудження якого відповідає виділенню певної якості стимулу.

Принцип партерної відповіді нейрона – принцип кодування інформації, який полягає в тому, що параметри стимулу відображаються в характері розподілу імпульсів у часі.

Принцип специфічності рецепторів – принцип кодування інформації, який полягає в здатності рецепторів вибірково реагувати на певні параметри подразника.

Принцип частотного коду – принцип кодування інформації, який полягає в тому, що між інтенсивністю подразника і частотою спричинених ним потенціалів дії існує чітка залежність.

Проведення збудження – процес поширення збудження в нервовій та м'язовій тканині.

Проведення збудження антидромне – проведення збудження через аксон в напрямку до тіла нейрона, тобто в протиприродному напрямку.

Проведення збудження бездекрементне – проведення збудження без істотних змін амплітуди потенціалу дії.

Проведення збудження ортодромне – проведення збудження через аксон в напрямку від тіла нейрона, тобто в природному напрямку.

Проведення збудження сальтаторне – переривчасте, стрибкоподібне проведення в мієлінових нервових волокнах від одного перехвату вузла до іншого.

Провідність – властивість нервової та м'язової тканини проводити хвилю збудження; відбувається за допомогою потенціалу дії.

Провідність іонна – провідність іонів через клітинні мембрани, відіграє важливу роль у розподілі іонів між клітиною і зовнішнім середовищем, створенні різниці потенціалів, генерації їх і проведенні нервового імпульсу.

Пропріорецептори – рецептори опорно-рухового апарату (м'язів, сухожилків, фасцій, суглобів тощо), які беруть участь у всіх актах, що пов'язані з роботою м'язів, суглобів та сухожилків.

Пропріоцепція – власна чутливість опорно-рухового апарату організму, тобто чутливість м'язів, сухожиль і суглобів.

Простагландини – біологічно активні речовини, які виробляються клітинами різних тканин і органів, впливають на тонус непосмугованої мускулатури, виділення шлункового соку, є медіаторами запалення, регулюють діяльність нирок, впливають на залози внутрішньої секреції тощо.

Прострація – пригноблений, пригнічений стан, який супроводжується спадом сил, байдужим ставленням до оточення. Стан повної фізичної і нервово-психічної розслабленості, яка настає після важких хвороб, сильної перевтоми, потрясінь.

Професійна адаптація – єдність адаптації людини до фізичних умов професійного середовища (психофізіологічний аспект), адаптації

до професійних завдань, операцій, що виконуються, професійної інформації і т. ін. (професійний аспект), і адаптації до соціальних компонентів професійного середовища (соціально-психологічний аспект).

Психіка – властивість високорозвиненого мозку відтворювати внутрішній образ дійсності, що сприймається як щось окреме від суб'єкта.

Психічна адаптація – процес установлення оптимальної відповідності особистості і навколишнього середовища в ході здійснення діяльності, що властива людині, яка дає змогу індивіду задовольняти актуальні потреби й реалізовувати пов'язані з ними значущі цілі (при збереженні психічного й фізичного здоров'я), забезпечуючи водночас відповідність психічної діяльності людини вимогам середовища.

Психічний стан – цілісна характеристика психічної діяльності людини за певний період, що відображає складну структуру взаємозв'язків з вище- і нижчерозташованими рівнями системи психічної регуляції, утвореної процесами самоуправління і саморегуляції.

Психоаналіз – 1) система засобів виявлення особливостей переживань і дій людини, зумовлених несвідомими спонуканнями; 2) науково-терапевтичний напрям, який започаткував З. Фройд.

Психоастенія – один із видів неврозу, хворобливий стан, який виражається у крайній нерішучості, невпевності в собі, схильності до нав'язливих думок, вразливості, пов'язаної з хворобливою перевагою у людини другої сигнальної системи.

Психоз – хворобливий психічний стан, який характеризується структурними порушеннями (змінами) головного мозку.

Психологічний профіль особистості – комплекс психофізіологічних і психологічних властивостей, а також професійних здібностей людини.

Психологічний профіль професії – комплекс психофізіологічних і психологічних характеристик професії.

Психорегуляція – цілеспрямована зміна психічного стану людини на

основі використання різноманітних психорегуляційних методів з метою найбільш оптимального використання інтелектуальних та фізичних можливостей людини, її знань, умінь, кваліфікації, досвіду чи оволодіння новими знаннями та вміннями.

Психофізіологія – міждисциплінарна наука, яка досліджує роль нейрофізіологічних механізмів у детермінації психічної діяльності та існуванні стійких індивідуально-психологічних відмінностей. Завданням психофізіології є причинове пояснення психічних явищ у результаті розкриття фізіологічних механізмів, на яких вони ґрунтуються.

Психофізіологія – галузь психології і фізіології, завданням якої є вивчення змін фізіологічних функцій, що можна об'єктивно зареєструвати, котрі супроводжують психічні процеси сприймання, запам'ятовування, мислення, емоцій тощо. Предметом психофізіології є сам факт кореляції психічних і фізіологічних функцій.

Психофізична проблема – проблема характеру співвідношення психічних і фізичних явищ.

Психофізичний паралелізм – концепція, яка виходить з того, що фізіологічні та психічні процеси не пов'язані між собою, а розвиваються паралельно.

Психофізіологічна адаптація – процес, який зумовлений зміною психофізіологічного стану людини під впливом дезадаптаційних факторів, що потребує одночасної та узгодженої взаємоспівдії функціональних підсистем на всіх рівнях цілісної системи, психофізіологічний стан з метою ефективного забезпечення діяльності в нових умовах.

Психофізіологічна проблема – проблема характеру співвідношення психічної діяльності людини та діяльності її головного мозку.

Психофізіологічне забезпечення діяльності – система психофізіологічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності та надійності діяльності людини за умови збереження її психічного і фізичного здоров'я.

Психофізіологічний аналіз діяльності – вивчення структури і фізіологічних складових діяльності та їхніх взаємин із психологічними елементами.

Психофізіологічний відбір – складова професійного відбору, метою якої є виявлення психофізіологічних здібностей і якостей, які відповідають вимогам певних професій.

Психофізіологічний стан – система психофізіологічних та психічних функцій, що визначають продуктивність професійної діяльності і працездатність людини на певному відрізку часу.

Психофізіологія професійної діяльності - напрям психофізіології, який вивчає динаміку психічних пізнавальних процесів, станів, утворень, якостей та функцій, їхній вплив на працездатність людини під час взаємодії умов та факторів в системі "техніка – людина – середовище" й визначає шляхи та засоби підтримки, збереження, відновлення ефективної та безпечної професійної діяльності.

Психофізіологія – галузь науки, яка вивчає закономірності співвідношення психологічного і фізіологічного для встановлення психофізіологічних механізмів життєдіяльності, поведінки, розвитку, навчання та праці людини.

Психофізіологія – наука, що вивчає фізіологічні механізми психічних процесів і станів.

Пупілометрія – метод, який полягає у вивчення реакцій зіниць.

Р

Реабілітація – комплекс заходів щодо відновлення втрачених чи ослаблених функцій організму.

Реадаптація – процес повторного пристосування організму до умов навколишнього середовища.

Реактивність – *1)* властивість організму відповідати змінами життєдіяльності на впливи зовнішнього середовища; 2) основна властивість живого організму реагувати на вплив зовнішніх або внутрішніх факторів.

Реакція – відповідь організму або окремих його структур на зміни зовнішнього чи внутрішнього середовища.

Реакція активації – зміна повільного, високоамплітудного ритму ЕЕГ (характерного для сну) на швидкий, низькоамплітудний

ритм (характерний для неспання) при подразненні ретикулярного утворення стовбура мозку.

Реверберація збудження – тривала циркуляція імпульсів збудження між різними структурами ЦНС.

Регресія *(лат. – повернення)* – форма психологічного захисту, що полягає у поверненні до інфантильних щаблів психічного розвитку та примітивних форм мислення, поведінки, в актуалізації колись успішних способів реагування.

Регуляція – сукупність процесів, спрямованих на забезпечення необхідних режимів функціонування біологічної системи і на досягнення певної мети.

Регуляція гормональна – регуляція, що здійснюється гормонами.

Регуляція гуморальна – регуляція, що здійснюється через рідинні середовища організму, в яких містяться біологічно активні речовини.

Регуляція нейрогуморальна – регуляція, що здійснюється за участю нервової системи і гуморальних факторів (метаболітів, гормонів, медіаторів тощо), які передаються кров'ю, лімфою, тканинною рідиною.

Регуляція нервова – сукупність реакцій ЦНС, спрямованих на забезпечення оптимального рівня життєдіяльності, підтримання гомеостазу й адекватної взаємодії організму з навколишнім середовищем.

Регуляція умовнорефлекторна – регуляція, що забезпечується умовними рефлексами.

Резистентність – 1) здатність організму чинити опір подразненню; 2) стійкість до дії різних пошкоджувальних факторів.

Резистентність організму – стійкість організму до дії різних пошкоджувальних факторів, що реалізується на основі загальнобіологічного принципу гомеостазу.

Рекреація – відпочинок, відновлення сил людини, витрачених на трудову діяльність.

Релаксація – 1) розслаблення скелетної мускулатури; 2) зняття психічного напруження; 3) загальний стан спокою,

розслабленості перед сном, після сильних переживань або фізичних зусиль, а також повне або часткове м'язове розслаблення, що є наслідком довільних зусиль.

Ремісія – тимчасове ослаблення вияву хронічної хвороби.

Реобаза – мінімальна сила постійного електричного струму, здатна при необмеженій тривалій дії спричиняти ПД.

Реполяризація – відновлення вихідної різниці потенціалів між зовнішньою поверхнею мембрани і протоплазмою клітини, виникає після деполяризації.

Ретикулярна формація – сітчасте утворення, розміщене вздовж мозку, яке здійснює активацію кори великих півкуль, має низхідний вплив на спинний мозок.

Рефлекс – 1) відповідна реакція живого організму, зумовлена впливом якого-небудь певного фактора зовнішнього чи внутрішнього середовища на аналізатор, яка виявляється в скороченні м'язів, виділенні секреції. Виділяються умовні і безумовні рефлекси; 2) реакція організму на подразнення, яка відбувається за участю ЦНС; за допомогою рефлексу організм швидко й цілеспрямовано реагує на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища.

Рефлексія – схильність до аналізу своїх переживань, звернення свідомості на себе (самосвідомість), осмислення свого стану.

Рецептор – спеціалізована клітина, що здатна сприйняти в зовнішньому чи внутрішньому середовищі певний подразник і перетворити його енергію з фізичної чи хімічної форми на форму нервового збудження.

Розподіл уваги – характеристика процесу уваги, що відображає розподіл його обмежених ресурсів для одночасного виконання двох і більше завдань.

Рухова діяльність – специфічний вид діяльності, який полягає у системі рухових дій, що забезпечують взаємодію суб'єкта з навколишнім середовищем.

Рухова навичка – сформована в навчанні здатність до здійснення того чи того руху без свідомого контролю за ним.

Рухова одиниця – група м'язових волокон і мотонейрон, що їх іннервує.

Рухове уміння – здатність виконувати будь-яку дію за певними правилами (дія ще не досягла автоматизму).

С

Самоконтроль – здійснення усвідомлених вольових зусиль, спрямованих на підтримання належного психічного тонусу, збереження енергійності, працездатності і водночас на стримування власних емоцій.

Самоподразнення – методика, при якій тварина через вживлені в мозок електроди самостійно і цілеспрямовано проводить його електричне подразнення.

Саморегуляція – процес автоматичного підтримання будь-якого життєво важливого параметра на постійному рівні, що забезпечується наявністю зворотних зв'язків; входить до складу функціональних систем; має циклічний характер.

Свідомість – 1) психофізіологічний механізм контролю і довільної регуляції поведінки та діяльності, основна функція якого полягає в адекватному відображенні змін зовнішнього і внутрішнього середовища та забезпеченні адаптації організму до них; 2) процес відображення дійсності мозком людини, що зумовлює цілеспрямовану її діяльність.

Сенсибілізація – підвищення чутливості організму чи окремих органів до впливу певних алергенів.

Сенситизація – посилення чутливості внаслідок адаптації або утворення оптимальних умов для сприйняття конкретних подразників.

Сенсомоторика – взаємокоординація сенсорних і моторних компонентів діяльності: одержання сенсорної інформації призводить до запуску тих чи тих рухів, а ті, зі свого боку, слугують для регуляції, контролю чи корекції сенсорної інформації.

Сенсомоторна реакція – рухова реакція у відповідь на дію сенсорного подразника.

Сенсорна інформація – інформація, яку одержує організм за допомогою органів чуття.

Сенсорні сигнали – сигнали від органів чуття.

Сенсорні системи – анатомічно організована у структурах мозку система ядерних утворень і зв'язків, що слугує для віднайдення і кодування інформації певної модальності.

Середовище – сукупність умов, у яких існує організм.

Середовище внутрішнє – кров, лімфа, міжклітинна та інші рідини організму, за допомогою яких відбувається обмін речовин, координуються фізіологічні процеси, підтримується гомеостаз.

Середовище зовнішнє – сукупність зовнішніх умов існування організмів.

Серотонін – біологічно активна речовина, яка міститься в усіх тканинах ссавців, медіатор ЦНС, впливає на тонус судин, бере участь у регуляції функцій ЦНС, травної, видільної й ендокринної систем тощо.

Сигма-ритм – один з основних і найбільш чітко виражених елементів спонтанної електроенцефалограми, що реєструється у стані природного сну з частотою 10 – 16 Гц. Виникає при певних фармакологічних і хірургічних впливах.

Синапс – спеціалізована зона контакту між нервовими клітинами або між нервовими клітинами та іншими збудливими утвореннями, що забезпечує передачу нервових імпульсів із збереженням їхнього інформаційного значення. Термін ввів Ч. Шеррінгтон.

Синапс гальмівний – синапс на постсинаптичній мембрані, де виникає гальмівний постсинаптичний потенціал, а збудження, яке дійшло до синапсу, далі не поширюється.

Синапс детонаторний – синапс, розміщений ближче до тіла нейрона або великих стовбурів дендритів; передача імпульсів здійснюється дуже швидко.

Синапс збуджувальний – синапс, який збуджує постсинаптичну мембрану і забезпечує поширення збудження.

Синапс міжнейронний – назва синапсів у ЦНС.

Синапс нервово-м'язовий – синапс між нервовим закінченням та м'язом.

Синапс холінергічний – синапс, медіатором якого є ацетилхолін.

Синапси – спеціалізована зона контакту між нейронами (міжнейронний синапс) чи між нейронами й іншими збудливими утвореннями (органний синапс), що забезпечує передачу збудження зі збереженням, зміною чи зникненням її інформаційного значення.

Синаптична затримка – інтервал часу між надходженням імпульсу до пресинаптичного закінчення та початком постсинаптичної відповіді.

Синергізм – спільно координована дія будь-яких органів або систем.

Синергісти – органи або фізіологічно активні речовини, що діють в одному напрямку.

Синтез – психічний процес об'єднання відображених предметів та явищ в одне ціле, яке разом з аналізом забезпечує формування поняття і мислення.

Система – організована множина елементів (довільної природи), що має відносну цілісність і поліфункціональність, ієрархічну морфологію, яка включає склади й структури (логічні, просторово-часові, стохастичні та ін.); динаміку, яка охоплює функціонування і розвиток (історію); особливості та умови існування серед інших систем.

Система – сукупність тканин та органів, пов'язаних загальною функцією.

Система адаптивна – система, яка автоматично змінює алгоритми свого функціонування для досягнення оптимального стану після зміни зовнішніх умов.

Система антиноцицептивна – система нейронів середнього, довгастого та спинного мозку, що гальмують біль.

Система біологічна – сукупність функціонально об'єднаних елементів, що утворюють цілісний біологічний об'єкт.

Система гіпоталамо-гіпофізарна – система, яка включає гіпоталамус і гіпофіз, що бере участь у регуляції функції щитоподібної залози, статевих залоз, процесів розвитку та росту організму.

Система нервова вегетативна – система нервова, що регулює діяль-

ність внутрішніх органів, залоз, кровоносних та лімфатичних судин, непосмугованої та частково посмугованої мускулатури.

Система нервова метасимпатична – частина вегетативної нервової системи, автономна, розміщена у стінках внутрішніх органів, забезпечує саморегуляцію органа.

Система нервова парасимпатична – частина вегетативної нервової системи, що забезпечує підтримку гомеостазу в стані спокою і його відновлення після напружених ситуацій – система трофотропної регуляції.

Система нервова периферична – умовно виділена позамозкова частина нервової системи, яка разом з ЦНС регулює рухи, відчуття, трофіку у вегетативній та соматичній сферах організму.

Система нервова симпатична – відділ вегетативної нервової системи, що забезпечує мобілізацію ресурсів організму для його пристосування і діяльності в напружених (екстремальних) ситуаціях – система ерготропної регуляції.

Система нервова соматична – нервова система, яка сприймає зовнішні подразники й організовує рухові реакції, які здійснюються скелетною мускулатурою.

Система нервова центральна – частина нервової системи, до якої входить головний та спинний мозок; основні функції: сприйняття, перероблення, передача і збереження інформації про зовнішнє середовище та зміни в організмі, регуляція діяльності всіх його систем і забезпечення взаємодії між органами та цілісності організму.

Системна психофізіологія – розділ психофізіології, який вивчає системи і міжсистемні відносини, що складають і забезпечують психіку та поведінку людини.

Системний підхід у психології – спосіб теоретичного та практичного дослідження, який передбачає, що кожний психічний процес, явище чи стан людини (предмет дослідження) розглядається як система.

Слух – здатність сприймати звуки й орієнтуватися за ними у навколишньому середовищі за допомогою слухового аналізатора.

Смак – один з видів хеморецепції, що є чутливістю рецепторів порожнини рота щодо хімічних подразників.

Сновидіння – суб'єктивно пережиті уявлення, що регулярно виникають під час сну, внаслідок діяльності окремих ділянок кори великих півкуль головного мозку, що виявились незагальмованими і супроводжуються зоровими образами.

Соматична нервова система – частина нервової системи, що управляє діяльністю соматичної (довільної, поперечно-смугастої) мускулатури тіла.

Соматотопія – принцип локальної проекції ділянки тіла на певні центральні структури мозку, передусім на кору півкуль великого мозку.

Сомнамбулізм (лунатизм) – 1) форма складної поведінки, що здійснюється уві сні, зовні виглядає цілеспрямованою, але людиною не усвідомлюється; 2) форма неусвідомленої поведінки, яка спостерігається у деяких людей при переході від сну до глибокого гіпнозоподібного стану. Стан сомнамбулізму розпочинається через 1 – 1,5 год. Після засинання, на фазі повільного сну.

Сомнамбулізм – ходіння під час глибокого повільного сну при збереженні координації рухів і наявності амнезії; спостерігається, наприклад, при епілепсії.

Сон – особливий періодично виникаючий функціональний стан зі специфічними поведінковими проявами у вегетативній і моторній сферах, який характеризується зниженням активності нервової системи, відключенням від сенсорних впливів зовнішнього світу і практично повною відсутністю рухової активності.

Стадія – період (фаза) у розвитку фізіологічного процесу.

Стан людини – цілісна системна реакція (на рівні організму і часто – особистості) на зовнішні і внутрішні впливи, спрямована на збереження цілісності організму і забезпечення його життєдіяльності в конкретних умовах існування.

Старіння – закономірне виникнення в процесі індивідуального розвитку особини вікових змін, які обмежують адаптацію організму та збільшують ймовірність смерті.

Старіння фізіологічне – природне старіння, яке відповідає генетичній програмі розвитку індивідуума.

Старість – завершальний період життя, що характеризується обмеженням адаптації та морфологічними змінами в різних системах й органах.

Стійкість уваги – характеристика процесу уваги, що визначається за тривалістю виконання завдання, яке потребує безперервної уваги.

Стомлення – 1) тимчасове зниження працездатності під впливом тривалого чи інтенсивного навантаження; 2) стан тимчасового повного або часткового зниження працездатності клітини, органа чи організму загалом, яке виникає внаслідок інтенсивної або тривалої роботи і зникає після відпочинку.

Стомлення емоційне – зниження емоційного тонусу, що спричиняється надпотужними або одноманітними подразненнями.

Стомлення м'язове – стомлення, яке виникає переважно в певній групі м'язів, що зазнають найбільшого напруження.

Стомлення розумове – стомлення, яке виникає під час розумового навантаження, характеризується зниженням показників розумової працездатності і змінами функціонального стану переважно серцево-судинної та вегетативної нервової систем.

Стрес – 1) стан, що виникає в результаті невідповідності "внутрішніх" можливостей людини вимогам, які ставлять до неї наявні умови її життєдіяльності, і який може призвести до зниження ефективності діяльності людини та негативних наслідків для її психічного і фізичного здоров'я; 2) неспецифічна реакція організму, яка виникає після дії надзвичайних подразників (опік, травма, емоції тощо) та спричиняє напруження загальних механізмів адаптації. Термін увів Г. Сельє.

Стрес емоційний – стан тривоги, конфлікту, емоційного розладу, переживання загрози небезпеки тощо, що розвиваються у людини під час зіткнення з реальними, психологічно тяжкими ситуаціями.

Стрес фактор – надзвичайний або патологічний подразник, який спричиняє стрес.

Сугестивність – підвищена піддатливість щодо спонукань, що спровоковані іншими людьми.

Т

Таламус – структура проміжного мозку, підкірковий центр усіх видів чутливості, крім нюху.

Темперамент – сукупність індивідуальних особливостей емоційних реакцій та вольових якостей людини.

Температура – величина, яка характеризує тепловий стан організму.

Теорія – вища форма логічного пізнання, узагальненого відображення дійсності в мисленні людини.

Теорія емоцій Джеймса-Ланге – психологічна теорія емоцій, за якою сприймання зовнішніх впливів (небезпеки) безпосередньо-рефлекторним шляхом зумовлює певні тілесні зміни в організмі людини (зміна дихання, частоти серцебиття, тиску), які проявляються у вигляді емоційного переживання.

Теорія емоцій Кенона-Барда – емоції і відповідні їм фізіологічні прояви виникають одночасно.

Теорія функціональних систем – концепція організації і регуляції поведінки, запропонована П. Анохіним, яка ґрунтується на ідеях активності, цілеспрямованості й системності.

Тета-ритм – ритмічні коливання потенціалів електроенцефалограми з частотою 4 – 8 Гц. Асиметричні тета-хвилі у дорослих людей в стані бадьорості, а також відносно висока наявність тета-хвиль є ознаками патології.

Тимчасовий зв'язок – механізм, що забезпечує функціональний зв'язок між окремими структурами нервової системи при впливі двох чи більше подій актуального зовнішнього середовища й наявний якийсь час. Одним з варіантів прояву тимчасового зв'язку є умовні рефлекси.

Тип нервової системи – класифікація нервової системи, що ґрунтується на особливостях співвідношень першої і другої сигнальних систем.

Тип психічної (вищої нервової) діяльності (ВНД) – сукупність природжених і набутих особливостей сили, рівноваги, рухливості процесів збудження та гальмування в корі півкуль великого мозку.

Тироксин – гормон щитоподібної залози, який пришвидшує окислювальні процеси в організмі.

Топографічне картування електричної активності мозку – спеціальний метод реєстрації та візуалізації різних параметрів по корі головного мозку.

У

Умовний рефлекс – це набуття реакції організму протягом індивідуального життя, що здійснюється завдяки утворенню у вищих відділах ЦНС тимчасових змінних рефлекторних шляхів у відповідь на дію будь-якого сигнального подразника, для сприймання якого існує відповідній рецепторний апарат.

Умовні рефлекси – індивідуально набуті системні пристосувальні реакції тварин і людини, що виникають на основі утворення в центральній нервовій системі тимчасового зв'язку між умовним і безумовно-рефлекторними актами.

Увага – спрямованість і зосередженість свідомості людини на будь-якому реальному чи ідеальному об'єкті (предметі, події, образі, міркуванні тощо), пов'язані з підвищенням рівня її сенсорної, інтелектуальної чи рухової активності.

Установка – готовність, схильність суб'єкта до сприйняття майбутніх подій і дій у певному напрямі.

Ф

Фаза – період у розвитку будь-якого явища.

Фаза наркотична – одна з перехідних фаз від збудження до гальмування і в зворотному напрямку у корі великого мозку, що характеризується зниженням усіх умовних рефлексів.

Фаза парадоксальна – зростання відповіді збудливої тканини на

слабкий та рідші подразнення порівняно з частішими та сильнішими подразненнями.

Фаза перетворювання – період між початком електричної систоли (початок зубця Р на ЕКГ) та початком механічної систоли (початок 1-го тону ФКГ) серця.

Фаза підвищеної збудливості – підвищення збудливості, яке виникає внаслідок попереднього збудження слідом за фазою відносної рефрактерності, відповідає слідовій деполяризації.

Фізіологічна адаптація – стійкий рівень активності і взаємозв'язку функціональних систем, органів і тканин, а також механізмів управління, що забезпечує нормальну життєдіяльність організму й трудову активність людини в різних (зокрема соціальних) умовах існування, здатність до відтворення здорового потомства.

Фізіологічна психологія – галузь науки, яка вивчає фізіологічні механізми психічної діяльності на всіх рівнях її організації.

Фізіологічна система – певна сукупність органів і тканин з власними механізмами нейрогуморальної регуляції, що забезпечують здійснення конкретної функції організму.

Фізіологія вищої нервової діяльності – розділ фізіології, що досліджує нейрофізіологічні механізми поведінки і психіки, доступні досягнутому рівню знань й експериментальної техніки.

Філогенез *(грец. – походження роду, племені, виду)* – 1) історичний розвиток організмів і всього органічного світу. Термін ввів Е. Геккель; 2) історичне формування групи організмів, еволюція людської психіки, поведінки, свідомості впродовж історії людства.

Флегматичність – млявість, повільність; незворушний спокій, що межує з байдужістю.

Фобія – нав'язливий стан страху, нетерпимість, острах до чогось.

Функціональний стан – 1) інтегроване поняття, яке визначається через конкретні властивості функціональних систем організму; 2) фізіологічний стан організму і його систем; 3) фонова активність центральної нервової системи, що супроводжує ту чи ту діяльність.

Функціональна система – сукупність нервових структур, яка формується на основі інтегративних нейрогуморальних

механізмів регуляції та здійснює взаємозв'язок органів, тканин і фізіологічних систем.

Функціональний стан мозку – фонова активність нейронів головного мозку, в умовах якої здійснюється певна діяльність.

Функціональні системи – динамічні організації, що саморегулюються, діяльність усіх складових сприяє отриманню життєво важливих для організму пристосувальних результатів.

Х

Характер – сукупність основних характерних рис людини, які формуються внаслідок взаємодії спадкових задатків із навколишнім середовищем та проявляються в особливостях його поведінки і щодо навколишньої дійсності.

Хеморецептор – рецептор, подразником якого є зміна концентрації будь-яких речовин або їхніх іонів.

Хеморецепція – сприйняття хеморецепторами дії хімічних подразників.

Хронаксія – показник збудливості тканини, мінімальний час за який електричний струм, рівний подвоєної реобазі, має діяти на живу тканину, щоб викликати фізіологічну реакцію.

Хронаксія конституціональна – хронаксія, яка властива всім тканинам, що не залежать від нервових зв'язків.

Ц

"Ціна" адаптації – психофізіологічні витрати внутрішніх ресурсів, за рахунок яких відбувається процес пристосування.

Центр – система нейронів ЦНС, що забезпечує здійснення певного рефлексу або регуляцію спеціалізованої функції організму.

Центральна нервова система – частина нервової системи хребетних, представлена скупченням нервових клітин, що утворюють головний і спинний мозок.

Центральне гальмування – гальмування, що виникає в центральній нервовій системі завдяки наявності в ній спеціалізованих

гальмових нейронів і є одним з основних чинників координації діяльності центральної нервової системи.

Цитологія – (від грец. Κύτος "клітка" і λόγος – "вчення", "наука") – розділ біології, який вивчає живі клітини, їхні органели, будову, функціонування, процеси клітинного розмноження, старіння і смерті. Також використовуються терміни – клітинна біологія, біологія клітини (англ. *Cell biology*).

Цілісність сприйняття – властивість сприйняття, яка відображає здатність людини подумки добудовувати образ сприйнятого об'єкта до його цілісної форми в умовах, коли деякі його деталі зараз не сприймаються людиною.

Ч

Час – одна з основних об'єктивних форм існування матерії, яка виявляється тривалістю буття.

Час адаптації – час, протягом якого відбувається адаптація.

Частота – величина, що виражає кількість рухів, коливань, повторень за одиницю часу.

Ш

Шлях нервовий – скупчення проекційних нервових волокон у ЦНС висхідного або низхідного напрямку.

Штучний психічний стан – стан, який виникає при електростимуляції мозку; може бути короткочасним і тривалим.

Я

Ядра базальні – ядра, розміщені в глибині півкуль великого мозку, беруть участь у координації рухів, вегетативних та емоційних реакцій.

Ядро – скупчення нервових клітин у ЦНС, які виконують певну одну або кілька функцій.

Ядро бліде – медіальна ділянка сочевицеподібного ядра, належить до екстрапірамідної системи, бере участь у координації складних рухів.

Ядро кіркового відділу аналізатора – центральна частина кіркового відділу аналізатора, зруйнування якої призводить до грубих порушень діяльності аналізатора.

Ядро сочевицеподібне – одне з базальних ядер, яке бере участь у регуляції рухів.

Ядро хвостате – поліфункціональне утворення ЦНС, яке входить до складу базальних ядер, бере участь у формуванні умовних рефлексів, пам’яті, емоційної поведінки тощо.

Використана та рекомендована література

1. Гарбузова В.Ю. Словник фізіологічних термінів [Текст] : термінологічний словник / В.Ю. Гарбузова, Г.В. Янчик. – Суми : СумДУ, 2008. – 146 с.
2. Жиденко А.О. Психофізіологія **:** навчальний посібник **[**для ВНЗ III – IV рівня акредитації за напрямом підготовки 6.010201 "Фізичне виховання"]. – Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2016. – 153 с.
3. Александров А.А. Психофизиология : учеб. пособ. / А.А. Александров. – СПб. : Питер, 2010. – 464 с.
4. Галян І.М. Основи психофізіології та фізіології вищої нервової діяльності : навч.-метод. посіб. / 1.М. Галян. – Дрогобич, 1999. – 220 с.
5. Ганонґ В.Ф. Фізіологія людини : підручник / перекл. **з** англ. наук, ред. перекл. М. Гжегоцький, В. Шевчук, О. Заячківська. – Львів : БаК, 2002. - 784 с.
6. Данилова Н.Н. Психофизиология : уч. пособ. / Н.Н. Данилова. – М. : Аспект-Пресс, 2000. – 373 с.
7. Марютина Т.М. Введение в психофизиологию : уч. пособ. / Т.М. Марютина, О.Ю. Ермолаев. – М. : Флинта, 2004. – 400 с.
8. Плахтій П.Д. Фізіологія людини. Нейрогуморальна регуляція функцій : навч. посіб. / П.Д. Плахтій , О.С. Кучерук. – К. : Професіонал, 2007. – 333 с.
9. Плахтій П. Д. Фізіологія людини. Обмін речовин і енергозабезпечення м'язової діяльності : навч. посіб. / П.Д. Плахтій, О.С. Кучерук. – К. : Професіонал, 2006. – 463 с.
10. Хомская Е.Д. Нейропсихология : учеб. пособ. / Е.Д. Хомская. – СПб. : Питер, 2003. – 248 с.
11. Чайченко Г.М. Фізіологія людини і тварин : підручник / Г.М. Чайченко, В.О. Цибенко, В.Д. Сокур; ред. В.О. Цибенка. – К. : Вища школа, 2003. – 463с.

Додаткова

12. Анохин К. В. Молекулярные сценарии консолидации долговременной пам’яти / К.В. Анохин // Журн. высш. нервн. деят. – 1997. – Т. 47. – Вып. 2. – С. 261 – 279.
13. Варій М. Й. Загальна психологія : навчальний посібник / М.Й. Варій. – 2-ге видан., випр. і доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 968 с.
14. Галян Т.М. Активаційні та гомеостазні механізми поведінки людини : навч.-метод. посіб. / І.М. Галян. – Дрогобич : «Коло». – 2003.
15. Галян І.М. Методичні основи психофізіології : навч.-метод. посіб. / І.М. Галян. – Дрогобич : «Коло». – 1999. – 220 с.
16. Дамазиу А.З. Мозг и речь / А.З. Дамазиу // В мире науки. – 1992. – № 11 – 12. – С. 55 – 61.
17. Данилова Н.Н. Сердечный ритм и информационная загрузка / НН. Данилова // Вестн. Моск. ун. – 1995. – № 2. – С. 14 – 28. (Серия М. «Психология» : кн. 14).
18. Доброхотова Т.А., Брагина Н.Н. Асимметричный мозг – асимметричное сознание // Журн. высш. нервн. деят. – 1993. – Т. 43. – Вып. 2. – С. 256 – 261.
19. Иваницкий А.М. Синтез информации в ключевых отделах коры как основа субъективных переживаний / А.М. Иваницкий // Журн. высш. нервн. деят. – 1997. – Т. 47. – Вып. 2. – С. 209 – 225.
20. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психологічний аспект забезпечення діяльності: монографія / О.М. Кокун. – К. : Міленіум. – 2004. – 265 с.
21. Кокун О.М. Психофізіологія : навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 184 с.
22. Кимура Д. Половые различия в организации мозга / Д. Кимура// В мире науки. – 1992. – № 11 – 12. – С. 73 – 80.
23. Кэндел Э., Хокинс Р. Биологические основы обучения и индивидуальности // В мире науки. – 1992. – № 11 – 12. – С. 43 – 51.
24. Латанов А.В. Сравнительная нейробиология цветового зрения человека и животных / А.К. Леонова, Д.В. Евтихин, Е.Н. Соколов // Журн. высш. нервн. деят. – 1997. – Т. 47. – Вып. 2. – С. 308 – 319.

25. Соколов Е.Н. Нейрофизиологические механизмы сознания / Е.Н.Соколов // Журн. высш. нервн. деят. – 1990. – Т. 40. – Вып. 6. – С. 1049 – 1052.
26. Соколов Е.Н. Перцептивный, мнемический и семантический уровни субъективного отображения / Е.Н.Соколов // Журн. высш. нервн. деят. – 1993. – Т. 43. – Вып. 2. – С. 228 – 231.
27. Фарбер Д.А. Принципы системной структурно-функциональной организации мозга и основные этапы ее формирования / Д.А. Фарбер // Структурно-функциональная организация развивающегося мозга. – Л. : Знание, 1990. – Т. 2. – № 4. – 123 с.

ДОВІДКОВЕ ВИДАННЯ

ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ
СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Упорядник
Галян Ігор Михайлович

Редакційно-видавничий відділ
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Головний редактор
Ірина Невмержицька
Редактор
Марія Усик
Технічний редактор
Світлана Бецко
Коректор
Оксана Бульбах

Здано до набору 29.03.2018 р. Підписано до друку 03.04.2018 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура. Times. Наклад 100 прим. Ум. друк. арк. 4,25. Зам. 40.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від 01. 07. 2016 р.) 82100 Дрогобич, вул. І. Франка, 24. к. 42 тел. 2 – 23 – 78.